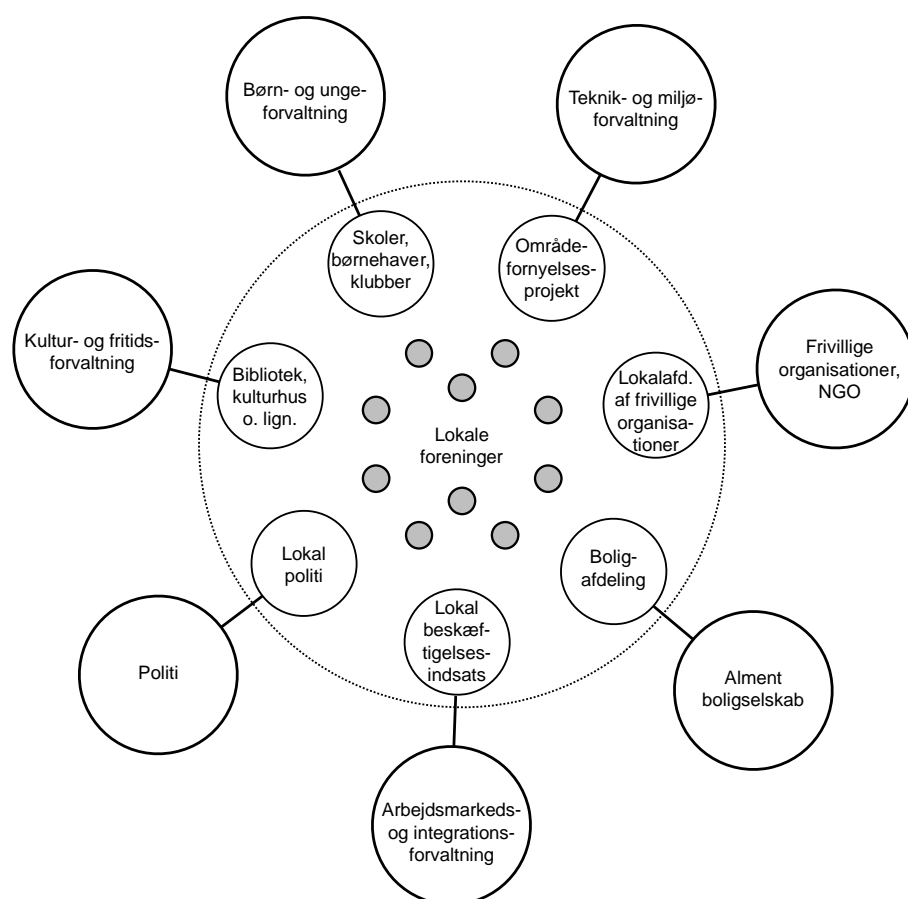

Områdefornyelse og frivillighed – samarbejde med udfordringer og muligheder

Jacob Norvig Larsen, Jesper Ole Jensen, Annika Agger

Titel	Områdefornyelse og frivillighed – samarbejde med udfordringer og strategiske muligheder
Undertitel	
Serietitel	
Udgave	1. udgave
Udgivelsesår	2013
Forfattere	Jacob Norvig Larsen, Jesper Ole Jensen, Annika Agger
Redaktion	
Sprog	Dansk
Sidetæl	41
Litteratur	39
Emneord	
ISBN	
Pris	
Tegninger	Jesper Ole Jensen
Fotos	Jacob Norvig Larsen
Omslag	Forsideillustration: Oversat fra Thake, S. (2001) Building communities, changing lives. The contribution of large, independent neighbourhood regeneration organisations. York: Joseph Rowntree Foundation, p. 6.
Tryk	
Udgiver	Aalborg Universitet, Cph, SBI, A CMeyers Vænge 15 DK-2450 København SV E-post sbi@sbi.aau.dk www.sbi.dk

Forord

Der har de senere år været stigende opmærksomhed om den betydning, som frivilligt arbejde har for civilsamfundet og for samfundets udvikling i det hele taget. I forbindelse med den form for byfornyelse, der hedder områdefornyelse, er der tradition for at kommunerne gennem borgerdeltagelse søger at inddrage et lokalområdes indbyggere, foreninger, virksomheder, institutioner og andre aktører aktivt i byfornyelsens projekter. Der har imidlertid manglet mere systematisk viden om, hvilke udfordringer og muligheder, der er i et øget samarbejde mellem kommunal områdefornyelse og lokale frivillige organisationer og enkeltpersoner. Det råder denne publikation bod på ved at præsentere nye forskningsresultater om emnet.

En lang række personer i kommuner, områdefornyelsesprojekter, foreninger og forskellige byområder har venligt og imødekommende svaret på vore mange spørgsmål. Det er vi dem alle meget taknemmelige for. Skulle der i rapporten optræde fejl eller misforståelser er det alene forfatterens ansvar. Forskningsprojektet har modtaget støtte fra Byfornyelsens Forsøgs- og Udviklingsmidler, som administreres af Ministeriet for Byer, Boliger og Landdistrikter.

Statens Byggeforskningsinstitut, juli 2013

Indhold

Forord	3
Indhold	5
1. Indledning	7
1.1. Områdefornyelse	7
2. Frivillighedstyper	11
2.1. Frivillighed	11
2.2. Frivillighed i Danmark	13
2.3. Frivillighed i områdefornyelse	14
3. Særlige udfordringer ved samarbejde med frivillige i områdefornyelse	17
3.1. Forskellige perspektiver	17
3.2. Mobilisering og fastholdelse af frivillige	19
3.3. Mangel på administrativ erfaring, viden – og tid	22
3.4. Frivillige organisationers rolle i offentlig serviceleverance og lokal erhvervsudvikling	23
4. Samarbejdsformer	25
4.1. Metoder til at identificere, mobilisere og fastholde lokale frivilligressourcer	25
4.2. Samarbejdsflader, kontaktformer og koordination	26
4.3. Frivillighed og social kapital i områdefornyelse	27
4.4. Samarbejdsform i relation til områdetype	30
5. Strategiske muligheder som områdefornyelse giver for at fremme frivilligt arbejde i kommunen	33
5.1. Konklusioner og anbefalinger	33
5.2. Et strategisk perspektiv: kan områdefornyelse fungere som udviklingslaboratorium for nye frivilligheds- og samarbejdsformer?	35
Litteratur	39

1. Indledning

Denne publikation handler om den særlige form for byfornyelse, som kaldes områdefornyelse, og dens samspil med frivillige. Pjecen er skrevet på baggrund af et forskningsprojekt, der analyserede erfaringer og eksempler på frivillighed i konkrete danske områdefornyelser. Projektets hovedopgaver var

- at inddеле de frivillige, som er aktive i områdefornyelse, i hovedtyper
- at identificere frivilligorganisationers styrker og svagheder, udfordringer og muligheder, herunder at bestemme mobiliseringsformer og metoder til at fastholde frivilliges engagement,
- at finde velegnede samarbejdsformer og endelig
- at undersøge om frivillighed kan bruges strategisk i områdefornyelse.

Grundlaget for projektet er dels litteraturstudier, dels data indsamlet ved en spørgeskemaundersøgelse til ansatte i områdefornyelser, som startede i perioden 2006-2011 samt ved casestudier i Gedser i Guldborgsund Kommune, Skive i Skive Kommune og Søndermarkskvarteret i Frederiksberg Kommune. Casestudierne omfattede dokumentstudier, feltbesøg og en række personlige og telefoniske interview med frivillige og foreningsrepræsentanter i områderne samt kommunalt ansatte områdefornyelsesmedarbejdere.

I indledningskapitlet er der først et rids af hvad områdefornyelse er og en redegørelse for, hvad der forstås ved frivilligt arbejde i almindelighed og i forbindelse med områdefornyelse. Endelig diskuteres det, hvad frivillighed kan bidrage med i udviklingen af nedslidte byområder i og nyere boligområder med store sociale problemer. Derefter følger fire kapitler med projektets svar på de fire ovennævnte opgaver.

1.1. Områdefornyelse

I Vejledning om Områdefornyelse beskrives hensigten med Byfornyelseslovens kapitel 2 om områdefornyelse således:

Det overordnede formål med områdefornyelse er at igangsætte udvikling og omdannelse af problemramte byer og boligområder og derigennem gøre dem attraktive for bosætning og styrke grundlaget for private investeringer...

... Områdefornyelse er en kommunal beslutning om udvikling af nedslidte byområder, nyere boligområder med store sociale problemer og ældre erhvervs- og havneområder. Socialministeriets refusion af midler til områdefornyelse kan blandt andet bruges til fysiske tiltag, for eksempel forbedring af torve og pladser, trafikale foranstaltninger samt sociale og kulturelle indsatser. (Socialministeriet 2011)

Det er alene de nævnte byområdetyper, der kan modtage støtte under ordningen områdefornyelse. Af finanslovens samlede byfornyelsesramme i 2012 på kr. 278 millioner var afsat kr. 50 millioner til områdefornyelse; i tillæg hertil reserveres af rammen til bygningsfornyelse yderligere kr. 50 millioner til områdefornyelsesområdernes bygningsfornyelse.

Der står i lovens § 5, at i forbindelse med udarbejdelsen af program for områdefornyelse, skal kommunalbestyrelsen "... etablere et forpligtende samarbejde med de parter, det måtte blive berørt af kommunalbestyrelsens beslutning om områdefornyelse" (LBK 132). Der er ikke krav til, hvordan et sådant samarbejde skal organiseres og struktureres, hvem der skal etableres forpligtende samarbejde med eller lignende. I vejledningen står der, at

”parterne kan for eksempel være virksomheder, private investorer, organisationer, institutioner og foreninger samt beboere og boligselskaber.” Der står desuden, at der ikke er krav til hvordan kommunerne organiserer samarbejdet med de nævnte parter, fordi ”dette vil være afhængigt af områdets karakter og kommunens tradition for samarbejde” (Socialministeriet 2011).

Områdefornyelse som virkemiddel i byudviklings- og byfornyelsespolitik bygger på en antagelse om, at det er væsentligt at inddrage borgere og øvrige parter, fordi borgerdeltagelse sikrer, ”at projektets indhold målrettes de lokale ønsker og behov” og desuden, at inddragelse bidrager til, at der oparbejdes et fælles ejerskab til projektet (Socialministeriet 2011):

”Er borgene med til at fastlægge rammerne for udvikling af lokalområdet, er der stor sandsynlighed for, at de passer bedre på området”

Lige som borgerne og lokale virksomheder bor i området før en områdefornyelse kommer ind, og efter den afsluttet, så er frivillige organisationer og foreninger også en del af et byområdes hverdagsliv – civilsamfundet – både før og efter områdefornyelse. Denne publikation handler alene om samspillet mellem områdefornyelse og én af de mulige typer samarbejdspartnere, der er nævnt i ministeriets vejledning om områdefornyelse, nemlig frivillige organisationer, foreninger og andre frivillige, som kan mobiliseres i forbindelse med byfornyelse. Potentialer for at mobilisere frivillige i områdefornyelse er stort, fordi områdefornyelse formår

- at formulere en samlet plan og vision for et område,
- at etablere en lokal platform, en arena, hvor områdets beboere kan mødes og koordinere forskellige indsatser
- potentielt at integrere og skabe synergi mellem fysiske og sociale indsatser.

Fordele for offentlig områdefornyelse ved mere interaktion med frivillige

Forskningsprojektets casestudier viser, at områdefornyelse ofte i udgangspunktet mobiliserer frivillige ved åbne borgermøder, hvor alle i det pågældende byområde bliver inviteret. Der kan ligge en udfordring i at arbejde mere målrettet med frivillige foreninger i områderne. Især i sociale indsatser og kulturelle aktiviteter i de udsatte byområder kan de frivillige foreninger byde ind med værdifulde ressourcer. Derimod kræver fysiske forbedringer i et område som regel professionelles medvirken (ingeniør-, arkitekt-, entreprenørvirksomheder mv.). Frivilliges bidrag og aktiviteter er en vigtig måde hvorpå civilsamfundet, borgerne, kan tage mere hånd om egen udvikling og blive aktive medborgere.

Den betydning og værdi frivillige bidrag tillægges afhænger naturligvis af udgangspunktet. For eksempel fremhæver kommunale chefer frivillighed, fordi der for tiden er et øget pres på de offentlige ressourcer (Børne og Kulturchefforeningen 2010). En ofte set antagelse i litteraturen om frivilligt arbejde er, at involvering af frivillige i løsningen af dele af velfærdsstatens opgaver, medvirker til at ansvarliggøre borgerne. Nogle af de argumenter, der ofte fremhæves i den forbindelse er blandt andet at:

- de frivillige kan i kraft af deres engagement bidrage til at møde borgerne i øjenhøjde, og tilbyder dermed et alternativt til den offentlige indsats uden retslige konsekvenser (Frivilligrådet 2010).
- frivillige kan bidrage med nye løsninger i form af nye typer partnerskaber, som eksempelvis socialøkonomiske fællesskaber (Christiansen 2012)
- frivilliges indsats styrker folks medborgerskabsfølelse og samfundets sammenhængskraft (Lundgaard konsulenterne 2011).

I tabellen herunder sammenfattes argumenter fra dansk litteratur om emnet.

Udbytte af frivilligt arbejde

For den frivillige enkeltperson	For lokalsamfundet	For den offentlige organisation
– Mulighed for at handle på sine værdier	– Øget sammenhængskraft	– Aflastning af de offentlige ressourcer
– Få ny viden	– Forbedret kollektiv handlekompetence	– Øget adgang til viden – og input til givne services
– Adgang til nye sociale netværk	– Potentiel dannelse for afgrænsende, brobyggende og forbindende social kapital	– Øget legitimitet
– Tilfredsstillelse ved at gøre noget der hjælper andre		

Kilder: Frivilligrådet 2010, Christiansen 2012, Lundgaard Konsulenterne 2011.

Det er særligt embedsmænd, institutionsledere, konsulenter, politikforskere og frivilligorganisationer der udtrykker fordele ved frivillighed på de måder, der er vist i tabellen, det vil sige set ud fra eller i relation til den offentlige sektor. I kapitel 3 behandles civilsamfundets, det vil sige borgernes og deres foreningers, synsvinkel på samarbejdet med områdefornyelse.

2. Frivillighedstyper

2.1. Frivillighed

Er man frivillig, når man deltager i et borgermøde? Hvad vil det egentlig sige at være frivillig, hvor går grænsen mellem at være frivillig og blot deltagende borger og hvad er forskellen? Af tabellen fremgår definitionen af frivilligt arbejde ifølge Regeringens civilsamfundsstrategi.

Frivilligt arbejde

- indsatsen udføres uden nogen form for tvang. Det vil sige, at man ikke kan trues med økonomiske eller sociale aktioner, såfremt man ikke længere ønsker at udføre en given opgave.
 - indsatsen ikke lønnet. Dog kan omkostninger i forbindelse med transport godtgøres, og der kan gives en symbolsk betaling.
 - indsatsen er til gavn for andre end én selv og ens familie, dvs. at det er den værdi, arbejdet har for andre, der gør det til frivilligt arbejde. Eksempelvis hører hjælp med husholdningsarbejde og omsorg over for familiemedlemmer ikke under frivilligt arbejde
 - indsatsen er af formel karakter, dvs. at der er tale om en vis grad af organiseret, struktureret eller aftalt frivilligt arbejde, som er forskelligt fra almindelig hjælpsomhed af spontan eller uformel karakter.
-

Kilde: Regeringen (2010) National Civilsamfundsstrategi – en styrket inddragelse af civilsamfundet og frivillige organisationer i den sociale indsats, side. 42.

Tager man afsæt i ovenstående definition af frivillighed, vil det sige, at man ikke er frivillig, når man gør noget for ens ældre slægtninge eller deltager i et borgermøde en gang eller to. Som det fremgår af afsnit 2.3 er det i modsætning til kommunalt ansattes bredere opfattelse af frivillighed. Grænsen er mere diffus, når man deltager i for eksempel et renoveringsprojekt i sine børns institution eller bygningsfornyelse i den ejendom, man selv bor i. Forskning viser, at mange, der arbejder frivilligt, eller vælger at deltage i nogle borgerarrangementer, i første omgang motiveres af egeninteresse – eller særlige interesser, man personligt er optaget af (Bekkers and Wiepking 2011, Agger 2005, Wymer, Riecken and Yavas 1997). Men det betyder ikke, at ens indsats ikke kan komme andre til gavn. Pointen er, at frivillige ofte motiveres af personlige grunde, som eksempelvis ønsket om at bruge sine faglige kompetencer og samtidig kunne handle ud fra værdier om at være et godt medmenneske. For eksempel ved at bruge sine ressourcer til gavn for lokalområdet og dets beboere eller til nytte for en anden sag og et andet *community*

Frivillige foreninger

Som det fremgår af tabellen ovenfor er frivillighed andet og mere end almindelig hjælpsomhed eller for eksempel deltagelse i et eller to offentlige møder. Den opfattelse af frivillighed har i Danmark sædvanemæssige, lovgivningsmæssige og praktiske grunde. Siden højskole- og andelsbevægelsens fremkomst i de sidste tre-fire årtier af det 19. århundrede, har der i det danske civilsamfund været en udbredt tradition for selvorganisering i foreninger og selskaber. Efter velfærdsstatens vækst siden 1960erne har mange foreninger søgt at opnå offentlige økonomiske tilskud til drift og investeringer. I den forbindelse, både af skattemæssige årsager og for at en forening i det hele taget kan indgå transaktioner med andre, er det påkrævet at en frivillig sammenslutning kan repræsenteres som en juridisk og ansvarlig enhed. Dertil tjener regler for foreningsorganisering, som blandt andet indeholder

bestemmelser om gennemsigtighed, ledelse, regnskabsføring mv. Tilsvarende ønsker mange lokaleudlejere, ikke mindst kommunale, alene at udleje lokaler til foreningsregistrerede aktiviteter, blandt andet for at have en vis kontrol med legaliteten af aktiviteter i offentlige lokaler. Der findes imidlertid mange typer frivillige foreninger med mange forskellige aktivitetstyper.

Ibsen (2009:25) foreslår en typologi over frivillige foreninger og organisationer, der tager udgangspunkt i karakteren af foreningens aktivitet, jf. tabellen. Den kombinerer to akser: (1) medlemsorienteret versus samfundsorienteret og (2) konsensusorienteret versus konfliktorienteret. En medlemsorienteret forening arbejder især for at varetage sine egne medlemmers interesser, mens en samfundsorienteret forening retter sine aktiviteter udad og dermed også retter sig mod personer uden for medlemskredsen. Hvis en forening varetager en ekstern rolle, hvor for eksempel medlemmernes interesse skal forsvares over for andre interesser eller værdier karakteriseres den som konfliktorienteret. I modsætning hertil er andre foreninger konsensusorienterede, når de arbejder for at etablere flere aktiviteter og (sociale) forbindelser mellem mennesker. De har dermed en integrerende karakter; se også afsnit 4.3. om forbindelser inden for (*bonding*) og mellem (*bridging*) grupper.

Fire typer frivillige foreninger og eksempler

	Medlemsorienteret	Samfundsorienteret
Konfliktorienteret	<p>Interesseforening</p> <p>Foreningen opfatter civilsamfundet som en arena for varetagelse af sine (medlemmers) interesser.</p> <p>Eks.: Beboerforeningen, Søndermarks kvarteret, Frederiksberg.</p>	<p>Idébestemt forening</p> <p>Foreningen opfatter civilsamfundet som arena for værdikamp; har samfundsforandrende perspektiv.</p> <p>Eks.: Dansk Ornitologisk Forening/Gedser Fuglestationen; Blå Kors i Skive,</p>
Konsensusorienteret	<p>Aktivitetsforening</p> <p>Foreningen er en arena for aktivitet og en social mødeplads; der kan opstå gensidighed og tillid.</p> <p>Eks.: Børne-Ungeklubben, Gedser; By&Land (bevaringsforening) Skive; Domusklubben Frederiksberg.</p>	<p>Lokalforening</p> <p>Foreningen medvirker til lokal social integration og fællesskab ud fra fælles (moralske) normer.</p> <p>Eks.: Sansehave/Krolfforening, Gedser</p>

Kilde: Ibsen (2009), s. 26-28. Eksempler fra nærværende undersøgelses case-studier.

En anden måde at opdele frivillige foreninger på, som også kunne være relevant i forhold til samarbejde med offentlig områdefornyelse, kunne være for eksempel efter ledelses- og organisationsform, herunder om foreningen drives professionelt med en ansat ledelse, eller om den er en lokalafdeling af en landsdækkende organisation og dermed har adgang til ressourcer uden for lokalområdet. Vi kommer senere tilbage til emnet i forbindelse med en diskussion af den flydende grænse mellem frivillige foreninger og socialøkonomiske virksomheder.

Enkeltpersoners engagement i frivilligt arbejde

Hvorfor er nogle mennesker frivillige og andre ikke? Hvad er motiverne bag enkeltpersoners engagement i frivilligt arbejde? Det er vigtigt at vide noget om, når man skal tilrettelægge indsatser, der skal involvere frivillige. Der er lavet en række empiriske undersøgelser af, hvad der motiverer frivillige (se for eksempel Baldwin 2011, Habermann 2001, Wymer et al. 1997): Frivillige personer motiveres af at kunne

- gøre en forskel ved at hjælpe andre mennesker,
- gøre noget for sit lokal- eller nærmiljø, hvilket bidrager til en følelse af stedtilknytning,
- gøre noget for en given sag eller interesse, for eksempel ved at arbejde på et projekt eller løse et konkret problem,
- opnå nye færdigheder eller få nye oplevelser,
- bruge sin faglighed på måder, der gavner andre
- holde sig i form.

Ønsker kommunen, at frivillige skal deltage i områdefornyelse, er det vigtigt være opmærksom på, at den enkelte oplever at få noget ud af at være frivillig og at det frivillige bidrag bliver anerkendt. Derudover skal der tages stilling til, om de potentielle frivillige har ressourcer til en given indsats, eller om der skal tilføres ressourcer, for eksempel med kompetencegivende kurser eller rådgivning udefra. Endelig er de sociale rammer for frivillighed væsentlige for både mobilisering og fastholdelse.

2.2. Frivillighed i Danmark

”Det er svært at få borgerne til at deltage” er et udsagn, der ofte høres i forbindelse med mobilisering af borgere i områdefornyelse. Men generelt er frivilligheden i Danmark voksende.

Frivillighedsundersøgelsen 2004-06 er den mest omfattende undersøgelse foretaget med fokus på frivillighed i

Omfang af frivilligt arbejde

- 35 procent af den danske befolkning udfører frivilligt arbejde,
- frivillige bruger i gennemsnit 17 timer om måneden og 129 timer om året på det frivillige arbejde.

Kilde: Boye (2006), Koch-Nielsen, Henriksen, Fridberg, & Rosdahl (2004).

dansk sammenhæng Den er det danske bidrag til verdens største koordinerede frivillighedsundersøgelse, The Comparative Non-Profit Sector Project ved Johns Hopkins Institute for Policy Studies (Center for Civil Society Studies 2012). Den danske delundersøgelse dokumenterede både hvor meget og hvem, der udfører frivilligt arbejde.

Deltagere i frivillighedsaktiviteter.

- det er de 30-49 årige børnefamilier med fuldtidsarbejde, der er frivillige,
- mænd deltager oftere i frivillige aktiviteter indenfor idræt, kultur, bolig og lokalsamfund,
- kvinder deltager oftere i frivillige aktiviteter på det sociale og sundhedsmæssige område.

Kilde: Koch-Nielsen, Fridberg, Rosdahl, and Henriksen (2005)

Samarbejde mellem frivillige og offentlige aktører

Frivillighed finder sted på en række områder, men er mest udbredt inden for det sociale område og på kultur- og idrætsområdet. Her har nogle af de argumenter, der har været fremført for brug af frivilligt arbejde, handlet om, at de frivillige kan møde borgerne i øjenhøjde på en anden måde en de professionelle kan. Derudover kan de møde borgerne, uden at der er retslige konsekvenser, og har dermed mulighed for at identificere og i talesætte problemer, der ellers let bliver overset (Frivilligrådet 2010).

Inden for flere forvaltningsområder er der nu mere samarbejde med frivillige. For eksempel yder frivillige en indsats i forbindelse med vedligeholdelse af parker samt renholdelse af fælles arealer og lokalområder nogle steder (Københavns kommune 2010, Realdania og Dansk Bygningsarv 2010). En tilsvarende frivilligaktivitet, som i mange år har fundet sted i civilsamfundsre-

gi er Danmarks Naturfredningsforenings årlige Affaldsindsamling en søndag i april.

Ifølge Center for frivilligt socialt arbejdes Årsrapport 2010 er det omkring fire ud af ti kommuner, der inddrager samarbejde med frivillige i de kommunale sociale aktiviteter: 29 procent af kommunerne gør det løbende og yderligere 12 procent gør det i enkeltstående aktiviteter. I de kommuner, der angav, at de inddrog frivillige var det frem for alt på ældreområdet, at det skete (90%), dernæst bosteder og krisecentre (52%) samt kulturelle institutioner, biblioteker, museer, mv. (45%) (Center for frivilligt socialt arbejde 2011).

Med hensyn til egentlige virkninger af frivilligt socialt arbejde er der næppe tvivl om, at ting som besøgsvenner til ensomme børn og ældre kan gøre en kvalitativ forskel for de, der har gavn af den frivillige indsats, såvel som for de der yder den. Det er imidlertid vanskeligere at måle kvantitativt på effekterne. Før velfærdsstatens vækst fandt tilsvarende aktiviteter sted i civilsamfundets fora, for eksempel blandt venner og naboer i lokalsamfundet. I dag er der masser af frivillige aktiviteter på offentlige institutioner som børnehaver, biblioteker og plejehjem. Medborgeraktiviteterne er flyttet til institutionerne og underlagt arbejdsmiljøregler og arbejdsmarkedets overenskomster. Det kan være en udfordring.

2.3. Frivillighed i områdefornyelse

Indsatser inden for områdefornyelse iværksættes i landsbyer, byer eller bydele, som udpeges af pågældende kommune. Den største del af investeringerne bruges som regel på opnå fysiske forandringer og forbedringer, og det hele foregår oftest indenfor afgrænsede perioder på cirka 5 år. Indsatserne igangsættes i lokalområder, hvor der er større eller mindre omfang af aktiviteter og foreninger i forvejen. Områdefornyelse tilfører, inden for projekt- og tidsmæssige grænser, relativt mange ressourcer til en bydel i form af kommunalt personale, finansiering, ekspertise og kontakter til omverdenen. Områdefornyelse skal etablere "et forpligtende samarbejde med de parter, der måtte blive berørt af ... beslutning om at gennemføre en områdefornyelse". Det er for eksempel lokale grundejere, virksomheder, beboere og frivillige organisationer og foreninger. Som led i forskningsprojektet blev kommunalt ansatte i områdefornyelser i hele landet spurgt om, hvordan der samarbejdes med frivillige. Svarene rummer mange eksempler på, at frivillighed ses som noget den enkelte borger, snarere end foreningsfrivillige, udøver ved at deltage i områdefornyelse

"Mange af projekterne kan ikke lade sig realisere uden borgerne deltager aktivt" (Gedser by og Gedser Odde, Guldborgsund Kommune)

"Når der bliver mulighed for at styrke de mindre og, ofte pressede, mindre bysamfund (landsbyerne) er frivilligheden markant og lysten til at gøre et stykke arbejde stor" (Viborg kommune).

I mange besvarelser fremgår det, at frivillighed er tæt knyttet sammen med begreber som ejerskab, forankring og netværk. Ligeledes sætter mange af de professionelle lighedstegn mellem generel borgerdeltagelse og det at være frivillig. Der blev videre spurgt om styrkelse af frivilligheden indgår i områdefornyelsen.

"Mål om inddragelse af borgerne i beslutningsprocessen om områdefornyelse. Mål om at borgerne frivilligt deltager i mulige aktiviteter som følge af indsatser i forbindelse med områdefornyelsen" (Esbjerg)

kommune)

"Det har været en af de helt store målsætninger at styrke netværk både internt i byen, men også mellem byen og den nye kommune" (Nørre Snede, Ikast - Brande Kommune)

"Vi ønsker at styrke både den organiserede og uorganiserede frivillighed, det vil sige støtte de foreninger og netværk, der allerede eksisterer, og, alt afhængig af vores ressourcer, opstarte en koordinering af en frivillighedscafe. Her skal frivillige kunne mødes og netværke og vidensdele, og rammerne skal være vide nok til, at alle føler sig velkomne. Alle skal endvidere kunne arbejde frivilligt i forhold til deres ressourceniveau. Det vil sige, at stedet skal kunne hjælpe alle typer frivillighed i gang" (Husum, København Kommune)

Flere af de ansatte i områdefornyelse rundt om i landet har en ambition om at få skabt sammenhængskraft mellem de forskellige offentlige indsatser i området og mellem de forskellige foreninger. Pointen er, at det kan skabe synergi mellem forskellige indsatser, hvis man kan få lokale aktører og netværk, der ikke tidligere arbejdede sammen, til at koordinere deres arbejde. Områdefornyelse kan tilvejebringe en arena, hvor lokale borgere og interessenter kan mødes, lytte til hinanden og indlede samarbejde.

I andre af besvarelserne lægges der mere vægt på, at arbejdet med frivillige i områdefornyelse handler om at opøve deltagende borgere i at få mere handlekompetence, og at frivillighed kan være et supplement til det offentlige systems ydelser.

"Vi arbejder bredt med frivillighed som led i dels at styrke borgernes kompetencer i forhold til selv at kunne agere, altså tage initiativ og udføre, dels i forhold til at styrke de lokale fællesskaber og sætte en bedre dagsorden i det offentlige rum og som et bidrag til driften" (Sundholmskvarteret, København)

Det samlede billede fra spørgeskemaundersøgelsen viser, at kommunalt ansatte i områdefornyelse forstår frivillighed *meget bredt*. Stort set alle respondenter giver udtryk for, at deltager man blot i møder om områdefornyelse eller i dens aktiviteter, så er det frivillighed.

Områdefornyelsesfrivillige og foreningsfrivillige

Set fra områdefornyelsesansattes synspunkt er de enkeltpersoner, man kunne kalde *områdefornyelsesfrivillige* interessante. De deltager for eksempel i områdefornyelsens

- borgermøder, arbejdsgrupper, styregrupper og idegrupper,
- ad hoc, eventprægede arrangementer eller praktiske opgaver som fælles renholdelsesdage, markedsdage, byfester, lokalhistoriske gåture,
- sociale indsatser støttet eller initieret af områdefornyelse, for eksempel væresteder for unge eller pensionist klubber.

Dertil kommer så *foreningsfrivillige*, som allerede var aktive frivillige og medlemmer af en eller flere foreninger før områdefornyelse blev startet i lokalområdet.

Foreningsfrivillige udfører både *velfærdsorienterede* og *aktivitetsorienterede* opgaver. Velfærdsorienterede opgaver er typisk socialt arbejde, uddannelse og rådgivning. Inden for kultur, idræt og fritid er aktivitetsorienterede opgaver det mest almindelige. I områdefornyelse er det ofte aktivitetsorienterede opgaver, der kan mobiliseres frivillige til. På grundlag af samtaler med frivillige i casestudier i de tre kommuners områdefornyelse, kan der skelnes mellem forskellige individuelle motiver til at deltage i områdefornyelse. Det giver forskellige typer frivillige:

- *Forandring og handling* – personen vil gerne deltage i konkrete opgaver, men ønsker ikke at sidde til (lange) møder. Det er en ildsjæl, som gerne tager lederskab i konkrete initiativer og projekter, f.eks. at etablere vinterbadefaciliteter, organisere lektiehjælp, kulturarrangementer mv. Ønsker forandring hellere i dag end i morgen
- *Lokalpolitisk aktivisme* – personen er ofte aktiv i flere sammenhænge og bruger meget tid på at være aktiv. Personen har derfor et godt overblik over, hvad der rører sig lokalt og motiveres af at kunne bidrage til at forbedre lokalesamfundet. Er ofte medlem af flere foreninger, koordinerende organ el.lign.
- *Ad-hoc frivillighed* – personen deltager fordi der opstår en anledning og en opgave og i kraft af en personlig interesse, de ønsker at varetage. Ikke nødvendigvis medlem af en forening men bliver det ofte senere. Skal af og til opfordres, men føler en vis forpligtelse til at bidrage og påtager sig gerne opgaver som f.eks. når forældre bidrager med frivilligt arbejde i fritids- eller idrætstilbud til børn og unge.
- *Interessebaseret engagement* – personen har en særlig, ofte brændende, interesse, som dyrkes i en frivillig forening. Nogen gange kan forening og områdefornyelse have sammenfaldende interesser, f. eks. i forbindelse med bygnings- og bymiljøbevaring.

Frivillighed varierer med bytype

I forhold til indbyggertallet er der som regel flere organiserede frivillige i mindre byer end i store.¹ Der udføres således langt mere frivilligt arbejde per indbygger i Gedser i Guldborgsund Kommune end i den almene boligbebyggelse Søndermarkskvarteret i Frederiksberg Kommune. Af de tre casestudie-kommuner har Skive det største antal foreninger i forhold til indbyggertallet, men i relation til områdefornyelse har der været en begrænset mobilisering af frivillige foreninger. Skives store foreningsantal er imidlertid opgjort for kommunen som helhed, og informanter i Skive pegede på, at det primært er i kommunens landsbyer, at det frivillige engagement er stort. Og på idrætsområdet, hvor der imidlertid ikke har været samarbejde med områdefornyelsen.

Endelig har kultur og tradition hos de ansatte i områdefornyelse stor betydning for hvor meget, der arbejdes målrettet med at mobilisere frivillige. Det synes endvidere ofte at være sværere at mobilisere i større byer sammenlignet med for eksempel nogle af landsbyerne i Skive Kommune. I de sidstnævnte er der mere brug for at stå sammen og stå på egne ben, for afstanden til kommunal service er stor. Det kommunale system rækker ikke derud, så hvis ting skal gøres, må man gøre det selv. Den udvikling er blevet yderligere forstærket efter gennemførelsen af strukturreformen i 2007, hvor skoler, rådhus, mv. i udkantsområder er blevet lukket eller slået sammen i større, centrale enheder.

¹ Beregnet ud fra Ankestyrelsens statistik om antal frivillige foreninger i danske kommuner, og den kommunale støtte til foreningerne samt oplysninger fra Danmarks Statistiks Statistikbank om indbyggertal i de tre kommuner.

3. Særlige udfordringer ved samarbejde med frivillige i områdefornyelse

3.1. Forskellige perspektiver

Den på samme tid måske største udfordring og største udviklingsmulighed i forholdet mellem områdefornyelse og frivillig foreninger er den måde, hvorpå man opfatter hinanden. Hver part ser på verden fra sit udgangspunkt. Områdefornyelses ansatte er lønnede fagprofessionelle med professionel ledelse og incitamentsstruktur. De frivillige bliver ikke betalt for deres medvirken, men et resultat af samarbejde med områdefornyelse kan være at nogle hverdagsproblemer i lokalområdet bliver løst, og fysiske faciliteter bliver forbedret og forskønnet. Inden kommunen sender områdefornyelse ind i en by eller bydel er de frivillige foreninger og deres medlemmer allerede aktører i lokalsamfundet. De frivillige og deres foreninger eksisterer og agerer før områdefornyelsen og fortsætter deres aktiviteter efter områdefornyelsen. For dem er områdefornyelse en stor (om end midlertidig) mulighed for at opnå noget, som det i hverdagen kan være vanskeligt at skaffe, nemlig forskellige former for ressourcer – et *window of opportunity*. Det kan være finansielle, videnskæssige eller netværksressourcer eller simpelthen forøget opmærksomhed og interesse fra offentlig myndigheder og institutioners side.

I dette afsnit opridses nogle af de udfordringer, som samarbejdet mellem områdefornyelse og frivillige støder på, sådan som de er blevet beskrevet af casestudiernes informanter. I afsnit 4 følger forslag til, hvordan forskellige samarbejdsformer kan udvikles, så udfordringer fra forskellige område- og foreningstyper kan håndteres.

Stat og civilsamfund

Der er, med udgangspunkt i Finansministeriet siden første del af 1990'erne, udviklet en udtalt detailregulering og kvantitativ målekultur i store dele af den statslige og kommunale sektor. Denne *New Public Management*-praksis er delvist begrundet i, at myndigheder og politikere skal kunne stilles til regnskab for, hvad skatteborgernes penge bruges til. En anden præmis er, at økonomiske incitamenter er et bedre styringsmiddel end traditionelle styringsmekanismer, hvorfor ledere og mellemlæderes adfærd styres ved hjælp af bonussystemer. I kombination med krav om konkurrenceudsættelse og udlicitering har det medført at der i praksis er mange og meget detaljerede regler for, hvordan offentlige midler må anvendes. En konsekvens er, at der i administration og ledelse i store dele af den offentlige sektor er mindre og mindre tid og plads til analytisk ræsonnement og fagligt grundlag for beslutninger, som i stedet funderes på styringsmæssige dvs. administrative rationaler.

Samtidig er der sket en betydelig udvidelse af de områder, hvor den offentlige sektor agerer, så flere og flere dele af civilsamfundets verden underlægges offentlig politik og styring. Synet på civilverdenen – det der ikke er stat, kommune eller markedsbaserede virksomhed – er ændret i takt hermed. På en række forvaltningsområder kommer det til blandt andet til udtryk i bestræbelser på at aktivere borgere i frivilligt arbejde i kommunale institutioner og programmer:

"Det er fristende for politikere og måske særligt for embedsmænd og institutionsledere at se på, hvor systemet har brug for, at borgerne er

aktive. Men det er farligt at tage udgangspunkt i systemets rammer. Så kommer diskussionen til at handle om, hvordan vi udefra kan 'aktivere' borgerne: Udgangspunktet skal være den enkelte borger og hans vilkår og forudsætninger. Herfra kan vi så rette blikket mod systemet, og se på, hvad det kan gøre for at understøtte borgerens aktiviteter ”
(Kendal og Christensen 2012)

'Systemet', som Kendal og Christensen kalder den offentlige sektor, understøtter, med sit udgangspunkt i systemets egne behov, ofte en objektgørelse af borgerne og en-os-og-dem retorik.

Forpligtende samarbejde med parter berørt af områdefornyelse

Borgere, virksomheder og foreninger på deres side skelner også mellem os-og-dem. For mange, hvis ikke de fleste, er kommunen på mange måder en *black box*. De fleste i et områdefornyelses-område ved ikke, hvad kommunen kan og må, hvordan kommunale beslutninger træffes, hvilke procedurer der skal overstås før projekter kan gennemføres, ressourcer allokeres etc.

Lovgivningen på området (byfornyelseslovens §§ 3-7) er ikke helt tydelig vedrørende civilsamfundets, borgernes, rolle. Der står om områdefornyelse, at kommunalbestyrelsen skal

”... etablere et forpligtende samarbejde med de parter, der måtte blive berørt af kommunalbestyrelsens beslutning om områdefornyelse. Kommunalbestyrelsen kan formalisere samarbejdet gennem dannelse af et partnerskab.” (LBK 132 af 5. feb. 2010, Lov om Byfornyelse)

Parter, der måtte blive berørt af områdefornyelse, kan være mange forskellige lokale aktører med bopæl eller arbejdssted i området, for eksempel områdets virksomheder og deres ansatte, ejere og lejere af erhvervsjendomme, ejere og lejere af boliger, ansatte i kommunale institutioner, foreningers medlemmer og bestyrelse mv. I loven er det ikke nærmere specificeret hvordan et forpligtende samarbejde etableres. Hvis en kommune ønsker megen formalisering med kontrakter, fakturaer mv. kan det virke begrænsende på lokale foreninger og frivillige enkeltpersoners engagement.

Motivation, ledelse og incitament

Frivillighed er ikke organiseret med udgangspunkt i forpligtende samarbejde, økonomisk incitamentstænkning, fagforeningers overenskomstaftaler eller kvantitative kontrol- og målemetoder. Ildsjæle, frivillige, aktive i lokalsamfundet og andre borgere (medborgere) udfører først og fremmest aktiviteter på grund af lyst, engagement, social forpligtelse, empati, behov for socialt samvær eller andre ikke målbare grunde. En mere defensiv motivation til frivillighed og selvorganisering udløses af for eksempel skole- og institutionslukninger i mindre byer og landsbyer. Her vil frivilliges organisering og mobilisering være del af hele lokalsamfundets overlevelseskamp, som skal sikre for eksempel lokale offentlige institutioners overlevelse med bidrag fra ulønnet arbejde.

Motivation, organisering og ledelse af frivillige er markant forskellig fra den, som finder sted i offentlige og kommercielle organisationer. Frivillige er ikke ansat, udfører ikke lønarbejde og kan dermed heller ikke motiveres pædagogisk. U hensigtsmæssig adfærd kan ikke straffes med sanktioner, som de en vertikalt organiseret ledelsesstruktur giver mulighed for på de fleste arbejdspladser. Relationen mellem den enkelte frivillige og foreningen er ikke reguleret kontraktligt eller af lovgivning (for eksempel arbejdsmarkedslovgivning). Ledelse i frivillige foreninger foregår oftest demokratisk i den forstand, at ledelsen oftest er en foreningsledelse, som er valgt af de frivillige, dvs. medlemmerne. Er der en ansat leder i en frivillig forening, er denne typisk underordnet medlemmerne via generalforsamling og valgt bestyrelse (Frostholm og Majgaard 2002). Det kan være en udfordring for ansatte i område-

fornyelse, at se lokalsamfundet og dets behov fra de frivillige foreningers side.

3.2. Mobilisering og fastholdelse af frivillige

Frivillighed indenfor områdefornyelse og anden byudvikling adskiller sig noget fra frivillighed i andre sektorer. Flere kommuner har længere samarbejde med frivillige på social- og sundhedsområdet. Selvom der også er eksempler på frivillige aftaler indenfor det tekniske område, som områdefornyelse oftest hører under, så handler sociale frivillige opgaver mest om at løse driftsopgaver i samarbejde med kommunen, og indenfor områder hvor de frivillige kan byde ind med særlige kompetencer. Inden for områdefornyelse er det oftest fysiske projekter, der skal gennemføres, med en kortere tidshorisont og af mere teknisk karakter, uden mulighed for finansiering af de frivilliges deltagelse, og hvor de frivillige organisationer kan have svært ved at byde ind med deres kompetencer. De tre case-kommuners samarbejde med frivillige organisationer har således en anden karakter end samarbejdet på socialområdet. På byfornyelsesområdet har de frivillige i højere grad opgaven at agere diskussionspartnere og 'vagthunde' i forhold til kommunens politik (eksempelvis bevaringsforeningen 'Land og By' i Skive), eller at være projektdeltagere i konkrete bevaringsindsatser (eksempelvis lokalhistorisk arkiv i Skive). Samarbejdet med kommunen er i sådanne projekter ofte varieret, sporadisk og ad-hoc, sammenlignet med et længerevarende driftsaftale, som for eksempel Den Blå Viol i Skive har med sundhedsforvaltningen om at etablere et værested for udsatte.

Der er uden tvivl et stort potentiale i, at kommuner opdyrker et mere vedvarende samarbejde med frivillige i områdefornyelse, også på andre områder end det sociale. Netop det flerårige (omend trods alt tidsbegrænsede) samarbejde med jævnlig og direkte kontakt til rådhuset er noget, der fremhæves både i international forskning og af frivillige organisationer i casestudierne. Et område at starte dialog mellem kommune og frivillige, hvor udfordringerne måske er mindre og mulighederne flere, kunne være fysiske projekter som bevaring og udvikling af den lokale bygningskultur. Der er mange eksempler på, at det kan rumme både tekniske, kulturelle, historiske og sociale elementer (O'Bróin 2011, Realdania og Dansk Bygningsarv 2010). Netop i Skive er der lang tradition for at diskutere bygningsbevaring og bygningskultur. I 1960'erne skete markante nedrivninger af ejendomme, herunder af en hel bydel (Sønderby bydel og bl.a. Olsens gade og Skive diskontobank), hvilket medvirkede til dannelsen af en bevægelse med bevaring af oprindelige bymiljøer som formål. Bevægelsen var i opposition til Socialdemokratiet, der var fortalere for saneringspolitikken. Senere har kommunen haft fokus på at formulere en facade- skiltepolitik og udarbejde et kommuneatlas.² Der blev desuden oprettet en Skive-afdeling af bevaringsforeningen By og Land. Sideløbende har en kreds af interesserede, herunder museumsfolk, skrevet Skives kommunale historie som frivilligt ulønnet arbejde. Den store interesse har også været benyttet i byfornyelses-sammenhæng. Ved opstart af byfornyelse med et borgermøde i Den Østlige Bykerne udgav det lokalhistoriske arkiv sammen med kommunen pjecen *43 spændende bygninger i Skive bykerne*, og gennemførte en række velbesøgte byvandring. De borgere der deltog i efterfølgende arbejdsgrupper var alle nogle, der meldte sig ved borgermødet. Ved starten af områdefornyelsen i Søndergadekvarteret afholdt byarkivaren på samme måde et foredrag om kvarterets historie, denne gang på et borgermøde med op mod 100 deltagere.

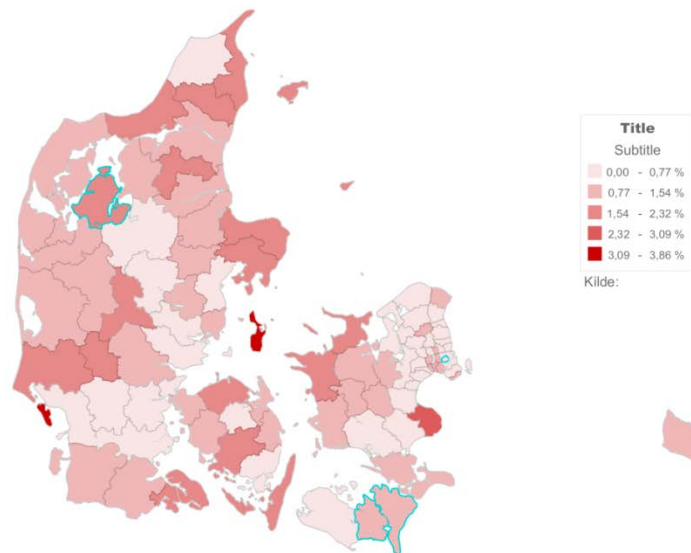
² Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen og Skive kommune (1995) *Kommuneatlas Skive. Bevaringsværdige byer og bygninger 1995*. København, Skov- og Naturstyrelsen.

Bygningsbevaring har således vist sig som en stærk måde at engagere og interesse lokalbefolkningen på. Aktuelt er en stor lokal sag i Skive bevaring eller nedrivning af Hotel Gl. Skivehus (omfatter både en 1700-tals bygning, en privatvilla og en bedre byggeskik-bygning), hvor en renovering vil kræve 22 mio. kr., hvorfor nedrivning truer. Et andet eksempel er et gammelt klubhus fra en af byens sportsforeninger (SIK), som skulle rives ned, men som Byarkivet og andre anså for bevaringsværdigt, da det var det første klubhus i kommunen. Man fik det flyttet, og det bliver nu istandsat på frivillig basis af fire pensionerede bygningsnedkere, som samtidig tilbyder praktikpladser til teknisk skole. Renoveringen har medført mange diskussioner blandt snedkerne om hvad der er den rigtige 'oprindelige' måde at renovere på. Det viser, at bygningsbevaring kan fungere som en arena, der engagerer frivillige ikke bare til diskussioner om byens fortid, fremtid og identitet, men også engagerer lokale omkring en praktisk bevaringsindsats.

Begrænset frivillighed

Begrænset mobilisering af frivillige kan skyldes, at den organiserede frivillighed varierer i forskellige byområder. Kortet viser variationen mellem landets kommuner. De tre kommuner, hvor der er udført casestudier, er fremhævet.

Frivillige foreninger pr. indbygger i landets kommuner

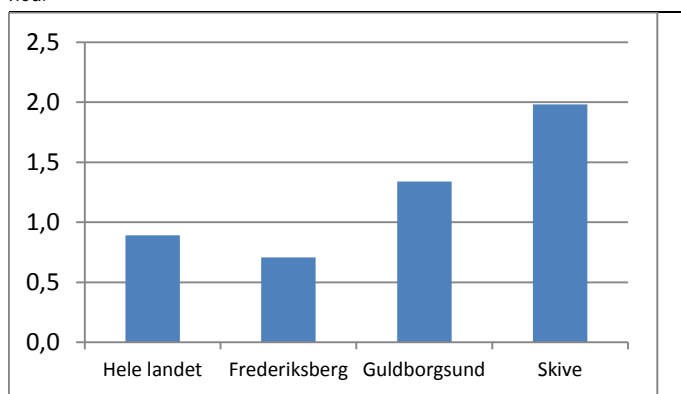

© Mapicture Aps :: For mere information om den interaktive grafik - klik her...

Kilde: Danmarks Statistik (2012), Statistikbanken; baseret på udtræk fra Ankestyrelsens statistik om antal frivillige foreninger i danske kommuner, og oplysninger om indbyggertal i de tre kommuner

Foreningstætheden i Skive mere end dobbelt så høj som for landet som helhed, mens den i Frederiksberg Kommune er mindre end for landet som helhed, jf. diagram nedenfor. Det afspejler den generelle tendens, at der i mindre byer er flere frivillige foreninger pr. indbygger end i større byer. Tilmed er der forskelle internt i kommunerne. Ofte er der begrænset foreningstæthed i de bymidter, hvor der er mange kommercielle, administrative og kulturelle byfunktioner men relativt få boliger. I for eksempel Skive peger flere informanter på, at beboerne i bymidten overordnet set har et begrænset engagement i lokalområdet, bor der kortere tid end folk gør i andre dele af kommunen, har mere begrænsede netværk med naboer, færre ressourcepersoner etc. Det frivillige lokale engagement i kommunens omliggende landsbyer er derimod meget stort. Flere påpeger, at der i landsbyerne (f.eks. Durup, Selde, Rønbjerg og Lihme) er en større lokal identitet, et større lokalt engagement, større foreningsdeltagelse og flere ressourcepersoner.

Foreninger pr. 1.000 indbygger (2010) i de tre kommuner og i landet som helhed.

Kilde. Danmarks Statistik (2012), Statistikbanken; baseret på udtræk fra Ankestyrelsens statistik om antal frivillige foreninger i danske kommuner, og oplysninger om indbyggertal i de tre kommuner

En informant, der kender kommunen godt, siger: "Man udviser et engagement uden lige". Her tager beboere, virksomheder, grundejer- og borgerforeninger selv initiativ til områdefornyelse, hvilket giver et andet udgangspunkt, end når det udelukkende er kommunen, der initierer det.

Foreningsfrivilliges syn på byfornyelse

En udfordring til kommunen i forhold til frivillige foreninger, der endnu ikke deltager i områdefornyelse kan være, at foreningerne ser andre og mere påtrængende opgaver og udfordringer for stedet end de, som kommunens områdefornyelse kan eller vil tage op. Manglende engagement behøver slet ikke betyde, at frivilligforeningerne ikke er interesserede i byen eller bydelens udvikling, men blot at de har et andet fokus og mener, at andre emner og udfordringer bør prioriteres. Områdefornyelse kan være et attraktivt middel til at opnå positiv forandring, men er der enighed om, hvad der er udfordringen? En lokal dialog om problemer og muligheder for et område eller bydel kan fremme den gensidige forståelse mellem kommune og lokale aktører, og skabe grundlag for samarbejde. Udfordringen er, at undgå at det bliver en langstrakt proces, hvor kun de mest vedholdende er med i hele forløbet, og hvor ressourcerne bruges på proces i stedet for på konkrete forbedringer.

Selve definitionen af et område kan være kontroversiel. Området bliver i praksis konstrueret af kommunen, således at området samlet set lever op til kravene for støtte. Men, især i større byer, sker det ikke sjældent at beboeres og andre brugeres sædvanlige opfattelse af den lokale geografi ikke svarer til det nydefinerede områdefornyelsesdistrikt. Gennem vores samtaler med frivillige foreninger i Skive hørte vi eksempelvis om en række byfornyelses og byudviklingsinitiativer der pågår uafhængigt af kommunen, herunder:

- Business Club Glyngøre, der etablerer lån til kommune og selv investerer i lægehus, apotek og skovbørnehave i Glyngøre og på den måde er med til at skabe et lokalt kraftcenter og byudvikling. Den lokale Rotary-morgenklub er i gang med at samle de lokale Rotary-klubber til en indsats for at gøre Skive til et bedre sted at leve. Man mener der sker for lidt i Skive, at man er ramt af udkantssymptomer og at der er behov for at diskutere af, hvad Skive skal leve af fremover. Der er foreløbig taget fem initiativer herunder, bl.a. udvikling af vand og kyst-faciliteter som ny badebro mv.

- Arbejdernes Andelsboligforening, AAB har foreslået lokale interessenter og kommunen en områdefornyelse i området ved Dalgas Allé i Egeris, hvor Skive Seminarium og 285 ungdomsboliger har problemer med nedslidning og sociale problemer. AAB opnået støtte til renovering af ungdomsboligerne fra Landsbyggefonden og et projekt er udarbejdet. En lo-

kal grundejerforening har udviklet forslag til ny cykelsti i naturområde ved tidligere grusgrav og dermed bedre cykelforbindelser mellem boligområdet, byen og fjorden:

- Herudover kan nævnes to projekter på ide-niveauet, hhv. Resen Multi-park (drevet af en lokal borgerforening) og Skive Ådals-projektet.

Initiativerne i Skive er eksempler på, at der, også i relation til fysiske projekter, kan være en stor grad af frivillighed, og at der er mulighed for kommunen at indgå samarbejde med de frivillige foreninger omkring byudviklingsinitiativer. Fælles for mange projektmagere er da også, at de gerne vil have kommunen i tale, for at skaffe penge og opbakning til projekterne. Om kommunen er interesseret afgøres i det politiske system.

Den tidligere nævnte frivillighedsundersøgelse (Koch-Nielsen et al 2006) viste, at 11 procent af de frivillige foreninger udgjordes af foreninger med fokus på lokale interesser og opgaver. Heri er inkluderet bolig-, grundejer-, beboer og borgerforeninger. De kan være interesseret i fysiske indsatser i lokalområdet, og de ses ofte repræsenteret i områdefornyelsers forskellige arbejdsgrupper mm. 57 procent af foreningerne var aktive inden for emnerne kultur-, fritid-, hobby og idræt. Indholdet her er primært projekt- og aktivitetsorienterede indsatser – plus lokaler, faciliteter og baner, hvor frivilligaktiviteterne kan udøves. Udfordringen med den type foreninger er, at de er meget erfarne lokale frivilligaktører, men deres interesser falder ikke nødvendigvis sammen med kommunens områdefornyelses interesser.

3.3. Mangel på administrativ erfaring, viden – og tid

Manglen på professionel ledelse, viden og kompetencer bliver i frivillige foreninger både tydelig og betydende, når det kommer til økonomien.

Administrative opgaver kan være en stor udfordring for frivillige

Kommunen kan tilbyde hjælp og vejledning til gavn for både forening og byområdet, for eksempel med

- opsøgning af fonde,
 - ansøgnings-udarbejdelse,
 - administration af fondsbevilling, herunder
 - budget og regnskabsførelse, revision mv.
 - udarbejdelse af rapporter til fonde og myndigheder
 - fremstilling af trykt og elektronisk informations- og markedsføringsmateriale
 - formidling af samarbejde med andre frivillige foreninger
 - formidling af samarbejde med andre kommunale forvaltninger og institutioner
-

Mange foreninger har en meget begrænset medlemsbaseret økonomi, så når der skal udføres større opgaver er ekstern finansiering helt nødvendig. Det kan imidlertid være en betydelig udfordring, eller lige frem en næsten uoverstigelig barriere, at skulle skaffe finansiering udefra, hvis ingen i foreningen har erfaring med for eksempel at søge fonde om støtte. Det var tilfældet i en bevaringsforening, vi besøgte:

"Kommunen støtter os ikke økonomisk, det er jo ikke lige den mest velhavende kommune i Danmark. De har sagt til os, at de gerne vil bakke os op moralsk, men økonomisk kan de ikke. Vi burde have søgt LAG-midler allerede i 2009 (lokale aktionsgrupper, som fordeler offentlige støttemidler under landdistriktsprogrammet), men dengang havde vi ikke viden om det, og vi talte ikke med kommunen om det før end i 2011. Udviklingskonsulenten og byfornyelseskonsulenten fortalte os så, at det var oplagt at forsøge at skaffe nogle LAG-midler ... kommunen har hjulpet os utrolig meget med at få lavet ansøgningerne ... i

dag har vi fået midler fra både landdistriktspuljen og LAG, så de skal bruges til et nyt tag.” (formand, bevaringsforening)

Når foreningen har opnået støtte fra eksterne fonde følger en række andre opgaver. Dels er der planlægning og udførelse af selve det projekt, som der er søgt støtte til. I ovennævnte eksempel, renovering af taget på en stor, gammel bygning, vil der ofte være brug for at købe professionel hjælp fra for eksempel både rådgivende ingeniører eller arkitekter og udførende byggevirksomheder. Men selv om en forening kan købe professionelle specialister til de tekniske opgaver, så påhviler administration og regnskab for fondsbevillingerne fortsat foreningen selv. Det kan også være en stor udfordring, som i bevaringsforeningens tilfælde igen blev løst med hjælp fra kommunen.

En forening, som på frivillig basis driver et unikt museum med en righoldig samling, har, lige som førnævnte bevaringsforening, en del opgaver, som den vanskeligt kan løse selv. Da kommunen også i dette tilfælde vurderede, at museet har et, måske betydeligt, potentiale for turisterhvervsudvikling, har man støttet med assistance i forbindelse med koordineret markedsføring med andre lokale foreninger og fremstilling af markedsføringsmateriale. Foreningen har vanskeligt ved at rekruttere frivillige og de eksisterende medlemmer er fuldt optaget med den almindelige drift af museet. Hvis museets skal udvikles, og ikke stagnere, kræver det en markedsføringsindsats. For museets medlemskreds er det en ukendt opgave, som skal bruge tid, de ikke har. For kommunen er det en opgave, som man løser mange tilsvarende af hver uge og måned. Det, der for foreningen var en stor ting, løste kommunen ret nemt og med en beskeden ressourceindsats.

3.4. Frivillige organisationers rolle i offentlig serviceleverance og lokal erhvervsudvikling

De senere år har vist en øget interesse for at kombinere frivillighed og udførelsen af sociale opgaver med professionel virksomhedsdrift. Det sker især gennem virksomheders udøvelse af socialt ansvar (CSR, Corporate Social Responsibility) og etablering af såkaldte socialøkonomiske virksomheder. Tidligere undersøgelser har vist, at socialt frivilligt arbejde i virksomhedsregi kan være med til at løfte sociale opgaver i udsatte områder (Schmidt 2010). Spørgsmålet er, om man i forbindelse med områdefornyelse kan udnytte de ressourcer, der ligger hos virksomheder, der bidrager til socialt frivilligt arbejde, herunder eventuelle social-økonomiske virksomheder – eller om man ligefrem kan være med til at fremme sådanne virksomheder?

Ifølge loven kan dansk statsligt støttet områdefornyelse ikke umiddelbart, i samme omfang som flere steder i udlandet, yde støtte til socialøkonomiske virksomheder. Det er derfor en udfordring, om man på lokalt niveau kan samarbejde med og støtte virksomheder der måtte være i området eller er under etablering eventuelt stimulere lokale iværksættere. Der er en række konkrete udfordringer, som områdefornyelse kan tage op, jf. boks nedenfor.

Områdefornyelse kan stimulere virksomheders sociale ansvar og socialøkonomiske aktiviteter ved at

- synliggøre socialøkonomiske virksomheder overfor både civilsamfund og marked, herunder finansieringsinstitutter,
 - indsamle og formidle *best practice*-erfaringer på tværs af virksomheder for at styrke deres kompetencer,
 - formidle finansieringsmuligheder til den etablerede finansieringssektor,
 - formidle offentlige udbud eller andre offentlige serviceopgaver til de socialøkonomiske virksomheder,
 - træne dem i at byde ind på sådanne opgaver,
 - træne dem i at udvikle og udbrede indtægtskilder,
 - etablere enheder, der kan støtte frivillige og virksomheder, for eksempel ved at etablere en samlet indgang til kommunen, så kommunen støtter virksomhederne og foreningerne frem for det omvendte, hvor virksomhederne skal løbe fra kontor til kontor i en uigennemskuelig kommunal organisation.
-

Under ét er det kendetegnende for de overnævnte udfordringer til områdefornyelse, at et samarbejde mellem et områdes frivillige foreninger (og socialøkonomiske og socialt ansvarlige virksomheder) og kommunen oftest er en asymmetrisk relation. De ressourcer, som den ene part har få af, har den anden part mange af. De to typer ressourcer opgøres desuden ikke i samme regningsenhed. Frivillige kan stille masser af engagement, lokalkendskab, interesse, fritid og ind i mellem specialviden til rådighed for et samarbejde. Kommunen har blandt andet professionalismisme, økonomiske ressourcer, lønnet arbejdstid, eksperter, forbindelser ud i verden og magt til at regulere forhold i civilsamfundet. På samme måde er diagnosen af problemerne i et nedslidt område ofte forskellig, afhængigt af øjnene der ser: om det er kommunen eller lokale aktører, der ser på deres eget kvarter. Eksemplerne fra casestudierne viser, at mulighederne for frugtbart samarbejde i relationen mellem frivillige og kommunale organisationer er til stede, hvis det kan lykkes gensidigt at anerkende hinandens ressourcer som ligeværdige og komplementære. Samarbejdet bliver vanskeligere, hvis den ene parts ressourcer tildeles mere værd end den anden parts, for eksempel hvis økonomiske eller procedurelle argumenter kan overtrumfe andre argumenter. Erfaringer fra både casestudier i dette forskningsprojekt og fra andre projekter viser, at det er vigtigt at bevare og udvikle et langvarigt samarbejde mellem civilsamfund og myndigheder, så forbindelserne ikke afbrydes, når et tidsbegrænset projekt er slut. I det næste kapitel ses der nærmere på mulighederne for at tackle udfordringerne med gode samarbejdsformer mellem kommune og frivillige i et område.

4. Samarbejdsformer

4.1. Metoder til at identificere, mobilisere og fastholde lokale frivillige

Mange frivillige lægger gerne en stor indsats og mange timer i det frivillige arbejde, så længe det opleves som meningsfuldt. Frivillige skal opleve, at de får en form for udbytte af deres engagement (Bekkers & Wiepking 2011). Det kan eksempelvis være i form af en følelse af at gøre en forskel, at man lærer nye at kende, eller at man får benyttet sine personlige og faglige kvalifikationer. Inden man i områdefornyelse går i gang med at mobilisere frivillige foreninger, kan man gøre sig en række overvejelser, jf. boks.

Forarbejde til mobilisering

- Kortlæg de forskellige foreninger i området.
 - Tænk over hvilke incitamenter der kan være for de forskellige foreninger ved at deltage i et samarbejde med områdefornyelse.
 - Analysér muligheder for at skabe synergi mellem de forskellige involverede parter
 - Tag direkte individuel kontakt til hver af de forskellige foreninger
-

Kilde: Bekkers and Wiepking (2011)

Dernæst kan en behovsanalyse afklare, hvilke idéer, forventninger og ressourcer man i den kommunale områdefornyelse selv har til at øge samarbejdet med frivillige. Det er vigtigt at få afklaret, for eksempel om der vitterligt er tid, evner og ressourcer til at introducere, guide og coache frivillige. En behovsanalyse kan hjælpe med at få afklaret ikke blot den kommunale organisations potentiale for at frivillige kan hjælpe til, men også om organisationen er parat til at indlede reelt samarbejde med frivilligforeningerne.

Spørgsmål til behovsanalyse

- Hvordan samarbejdes med frivillige i dag?
 - Hvad kunne frivillige bidrage mere med?
 - Kan noget læres fra andre, der arbejder på samme måde som områdefornyelse, med hensyn til at rekruttere og samarbejde med frivillige?
 - Hvilke frivillige projekter eller funktioner kan dække områdefornyelses behov?
 - Hvilke kompetencer skal de frivillige have for at lykkes med områdefornyelsesopgaver?
 - Hvem i den kommunale organisation skal tage sig af nye frivillige?
 - Hvilke kompetencer og ekspertise skal kommunalt ansatte have for at kunne guide de frivillige?
 - Hvilke andre ressourcer, politikker eller processer har den kommunale organisation brug for, så nye frivillige kan blive støttet effektivt?
-

Kilde: Baldwin (2011) s.538

Rekruttering

Fra flere tidligere undersøgelser på området, såvel som fra forskningsprojektets casestudier, ved vi, at et af de mest afgørende forhold for, om individer er frivillige eller ej, er *om man bliver spurgt, om man har lyst til at være frivillig*. Det har altså stor betydning at blive opfordret til at deltage i frivilligt arbejde. For kommunen og områdefornyelse er de frivillige, som man allerede har kontakt til, derfor vigtige ambassadører eller kontaktpersoner til kommende frivillige.

"Jeg vil jo gerne, hvis jeg har tid og bliver spurgt om noget. Jeg synes, det er min pligt at hjælpe til, hvis der er det behov." (Frivillig i børn-og-unge-klub)

"Min frivillighed kom sig af, at min søn gik til spejder. Og så kom der én og bankede på og sagde, at de manglede en medhjælper. Så tænkte jeg, det kunne jeg godt. Så kom lederen en dag og sagde, "kan du ikke lige klare det her også" og lidt efter lidt sagde han, "vi mangler en til at hjælpe til hos de små." (Frivillig forælder i spejderforening)

En vigtig lokalsamfundseffekt af at have et frivilligt foreningsliv er altså, at foreningsfrivillige skaber kontakt til og rekrutterer nye frivillige. De mest erfarne frivillige, kan ofte have et godt indblik i formelle forhold, for eksempel om hvordan der kan søges projektmidler, etablering og drift af frivilligt arbejde mm. Det gælder dog langt fra alle frivillige. Omvendt kan det være en svaghed for organisation og aktiviteter, at de mest erfarne og aktive foreningsfrivillige (ildsjæle) kan fremstå dominerende og dermed bremse rekruttering af nye frivillige.

"Det har været dejligt, for jeg har haft reelt indflydelse. Jeg har sat mit præg men også knoklet for det. Men det har også været en måde for mig at bidrage til byen. Da mine børn var mindre har de nydt godt af at andre kunne gøre noget for dem. Så jeg følte, at nu var det også min tur til at give noget tilbage. Og jeg synes at det har været lærerigt og spændende – nogle gange så meget at jeg ikke kunne sove" (Frivillig i byforum og flere foreninger)

Anerkendelse og service

Etablering af rammer, hvor frivillige kan mødes og inspirere hinanden har stor betydning, for glæden ved at være frivillig. Det samme har anerkendelse fra andre frivilligforeninger såvel som fra myndighedernes side. Én af kommunerne i caseundersøgelsen arrangerer for eksempel hvert år frivilligtræf og fest for foreningerne for at påskønne de frivilliges indsats.

Anerkendelse til frivillige foreninger

- Anerkendelse og ros for deres indsats
 - Udvisning af interesse i de frivilliges velbefindende
 - Tilbud om feed-back på de frivilliges indsatser
 - Kompetenceopbyggende kurser
 - Fremme sociale relationer og rammer, hvor de frivillige kan møde andre frivillige
 - Mulighed for indflydelse og medbestemmelse
-

Kilde: Wymer, Riecken, and Yavas (1997)

Arbejdsdeling og afklaring af gensidige roller, forventninger og samarbejdsflader for den frivillige deltagelse er andre forhold, der er vigtige, hvis kommunal områdefornyelse ønsker at stimulere frivillighed.

4.2. Samarbejdsflader og kontaktformer

På socialområdet er kommunerne forpligtede til at samarbejde med frivillige foreninger, og mange kommuner ser det som en attraktiv mulighed for at opretholde et stabilt velfærdsniveau, på trods af krav om kommunale nedskæringer, eller som en måde at skabe innovation om nye velfærds løsninger (MandagMorgen 2011).

Kommuner har imidlertid meget forskellig praksis i samarbejdet med frivillige. Mange kommuner arbejder med frivillighed på et meget overordnet strategisk plan, og i de kommuner, der har udarbejdet en frivillighedspolitik, hand-

ler det ofte især om fordeling af den sociale servicelovs §18-midler (Socialministeriet 2010). Samarbejdsfladerne mellem kommune og frivillige kan være mange, jf. boks.

Redskaber som benyttes af kommuner, der lægger vægt på at støtte frivillige organisationer

- skabe fora for dialog og formidling af det frivillige arbejde,
 - fungere som bindeled til den kommunale verden,
 - stille lokaler og udstyr til rådighed,
 - stimulere og organisere netværksdannelse,
 - assistere med praktiske og administrative opgaver
-

Kilde: Socialministeriet (2010), Velfærdsministeriet, (2007)

I Københavns kommune opererer man med følgende typer støtte til frivillighed (Københavns kommune 2010):

- Økonomisk støtte til de frivillige
 - Anden form for støtte til de frivillige
 - Brugerinddragelse i faste organer, for eksempel råd og udvalg
 - Ad hoc brugerinddragelse
 - Rekruttering af frivillige, formidling og kommunikation
 - Tilbud og muligheder til de frivillige.
-

"Det er meget vigtigt, at du får dækket dine udgifter – det er den eneste måde, vi kan få frivillige til at være med" (Ildsjæl i social forening for ældre)

4.3. Frivillighed og social kapital i områdefornyelse

Mobilisering og koordinering af lokale kræfter er i de seneste to årtier blevet anset som et vigtigt strategisk aspekt i forhold til at få vendt negativ udvikling i europæiske nedslidte byområder (Tazan-Kok and Vranken 2011). Problemramte og nedslidte byområder, er karakteriseret ved en lav grad af *sammenhængskraft* og *social kapital* (Walzer and Cordes, 2012). De to begreber beskriver karakteren og graden af kontakten mellem lokale aktører. Er der en stor grad af kontakt og samarbejde med disse, antages det, at potentialet for lokal handlekraft, områdets robusthed og evne til at skabe fælles projekter og forfølge kollektive mål er større (Boddy, and Parkinson 2004, Foord and Ginsburg 2004, Stoker et.al 2004, Hulgård and Bisballe 2003).

Sammenhængskraft og social kapital

Sammenhængskraft henviser til de bånd og relationer, der eksisterer mellem mennesker. Er sammenhængskraften i et område stor, vil det sige at der er mange kontaktpunkter mellem beboere. Sammenhængskraft er baseret på social kapital.

Social kapital er et begreb for de mellem menneskelige relationer baseret på normer og tillid. Vi opbygger social kapital, når vi gør noget i fællesskab. Afsættet er, at sociale netværk har en værdi, idet de skaber gensidighed og forståelse mellem de deltagende. Ved at deltage sammen, får de deltagende adgang til ressourcer og større chance for at udrette ting sammen.

Kilde: Habermann (2001), Putnam (2000)

Oftentimes er det således, at der i områderne eksisterer en række netværk, foreninger og institutioner i forvejen, når områdefornyelse går i gang. Mange af disse arbejder parallelt i området, uden at have tilknytning, og i mange tilfælde kendskab, til hinanden. En udfordring og en mulighed for offentlige indsatser som områdefornyelse er, at hjælpe til med at få aktiveret og sammenkoblet disse netværk, så der kan skabes synergi og koordinering mellem dem. Byfornyelsesindsatser som områdefornyelse antages at spille en vigtig rolle i

opbygning af lokal handlekraft og samarbejdsrelationer mellem lokale aktører (Socialministeriet 2011).

Men netværk og lokale fællesskaber kan have meget forskellig karakter. Nogle kan opleves som værende meget lukkede, og svært for udefrakommende at få adgang til. Andre kan være mere åbne og lette at komme ind i. Putnam (2000) skelner mellem

- *afgrænsende (bonding) social kapital*, skabes i og mellem grupper eller personer, der ligner hinanden; hvis der opstår stærke bånd indtil i gruppen giver det selvtillid og mod på at handle i dagligdagen (*getting by*),
- *brobyggende (bridging) social kapital*, skabes mellem grupper eller personer, der er forskellige fra hinanden; hvis der opstår kontaktflader og samarbejde på tværs mellem lokale netværk, foreninger og aktører kan det bidrage til at løfte hele lokalområdet (*getting ahead*).

Områdefornyelses rolle

Når områdefornyelsesindsatserne skal forsøge, at mobilisere lokale kræfter til en frivillig indsats for at forbedre forholdene i et kvarter, er det vigtigt at se på karakteren af de netværk og arenaer for mobilisering der dels allerede eksisterer, dels kan skabes. Udfordringen for områdefornyelse er, at stimulere etablering af en række nye netværk, der internt kan opbygge stærke relationer og gruppeloyalitet, uden at de kommer til at virke ekskluderende for andre. Samtidig skal der skabes åbne og brobyggende relationer mellem de forskellige aktører, så grundlaget for synergi og kollektiv handling fremmes.

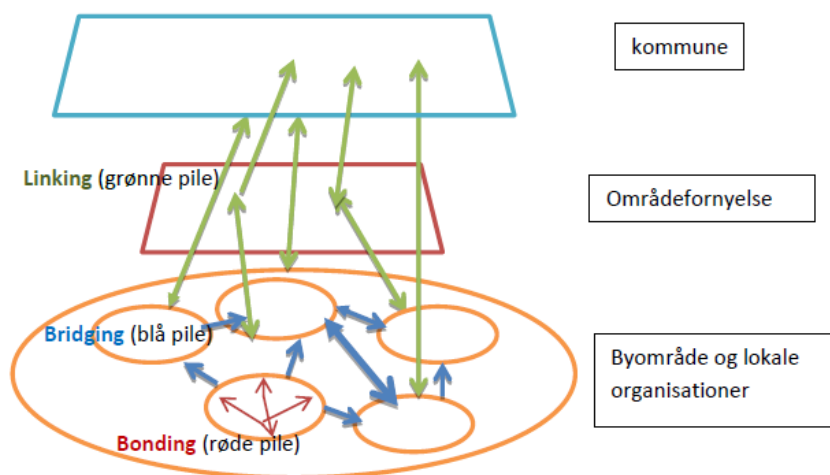
Her kan den kommunale områdeindsats spille en central rolle ved at sammenkoble lokale netværk og foreninger, så der skabes lokale *arenaer* for deltagelse af lokale aktører. Udover *bonding* og *bridging* er det også vigtigt, at områdefornyelse hjælper med at udvikle relationer *ud af kvarteret*. Det vil fremme kendskab og muligheder for samarbejde med foreninger, netværk og NGO'er andre steder i byen, fonde og ressourcepersoner samt offentlige myndigheder og offentlige institutioner. Szreter (2004) taler om at sammenknytte de forskellige former for social kapital med *forbindende (linking) social kapital*.

Linking social capital

Linking social kapital er en variant af den brobyggende sociale kapital. Hvor brobyggende social kapital henviser til *horisontale* relationer, mellem aktørerne i et område, henviser *linking social capital* til de *vertikale relationer* ud af området. Linking social kapital henviser til de normer og tillid, der opstår i relationer mellem lokale organiseringer og mere formelle og institutionaliserede aktører, eksempelvis fonde, ressourcestærke foreninger og offentlige myndigheder.

Kilde: Szreter (2004), s 655

Der er flere eksempler på, at der i nedslidte byområder er frivillige organisationer med stor afgrænsende og brobyggende social kapital, men uden *linking capital*, dvs. relationer til ressourcerfulde aktører uden for området, f.eks. offentlige myndigheder. Lokale byfornyelsesprojekter kan have en væsentlig *bridging* og *bonding* effekt. Nogle har dog især været succesfulde på grund af deres stærke forbindende sociale kapital (Amin et al 2002). Figuren illustrerer den faciliterende rolle områdefornyelsesprojekter kan have i relation til at fremme de forskellige former for kapital.

Kilde: Udarbejdet på baggrund af Foord and Ginsburg (2004)

Samarbejdet mellem kommune og frivillige organisationer omkring områdefornyelse – dvs. *relationer* der fungerer i bestemte kontekster (se bl.a. Coleman 1998; Foord and Ginsburg 2004 s. 391) – kan altså være med til at styrke den sociale kapital i området. For at kunne opbygge tillid mellem frivillige organisationer og kommune, så er jævnlige relationer til kommunen, inklusion i rådgivende fora samt bevillinger fra kommunen de faktorer, der hyppigst påvirker de frivillige organisationers tillid til kommunen (Stoker et al 2004).

Eksempel på dannelse af *bonding*, *bridging* og *linking* social kapital

I Frederiksberg Kommune fungerer Kvarterhuset i Søndermarks kvarteret som et aktivitets- og mødested, hvor der sker en koordination af forskellige offentlige indsatser (områdefornyelse, boligsocial helhedsplan og integrationsindsats). En række af aktiviteterne fungerer som arenaer eller lokale mødesteder, hvor der udvikles *bonding*, *bridging* og – i kraft af samspillet med kommunale ansatte – *linking* social kapital:

- Sy og strik-klubben – her mødes unge og ældre på tværs af nationalitet.
- Kvindecafeen – mødested for etniske kvinder.
- Lektiecafeer – med afsæt i det lokale bibliotek hvor typisk pensionerede lærere via Dansk flygtningehjælps organisation hjælper lokale børn og unge med skolearbejdet.
- Medborgercafe – der giver hjælp til brevskrivning, ansøgninger, formularer, internetbrug, informationsøgning, lektier, eller blot samtale om, f.eks. hvordan man kontakter offentlige myndigheder o.lign.
- Fars legestue – børn med deres fædre på barsel mødes.
- Bydelsmødre – frivillige der på et kommunalt kursus er uddannet til at hjælpe andre om f.eks. samarbejde med kommunen eller skolen.
- Motion for kvarterets ældre – tilbydes i samarbejde med Frederiksberg Sundhedscenter.

Aktiviteter fungerer i første omgang som arenaer, hvor der kan dannes *bonding* social kapital. De deltagende lærer andre at kende, med samme interesser og baggrund. Eksempler på det kunne være Bydelsmødrene og Kvindecafeen. Den sociale vicevært har til opgave, at skabe nogle gode rammer, for at folk kan blive selvberende. Sy og Strik-klubben er et eksempel på *bridging* social kapital. Her mødes etniske kvinder fra Kvarterhuset med ældre fra Domus-gruppen, som holder til et andet sted i kvarteret. Endelig sker der en form for *linking* social kapital, når Domus-gruppen via områdefornyelsen bliver opfordret til at danne en formel forening, så de kan få adgang til lokaler og ressourcer, også efter at områdefornyelsen stopper. Kommunalt kursus for Bydelsmødre er et andet eksempel på dannelse af *linking* social kapital.

Selvom det ikke er muligt eller ønskeligt for kommunen at skabe tætte relationer til alle frivillige foreninger i kommunen eller i de pågældende byfornyelsesområder kan kommunen være med til at fremme relationer og tilliden fra frivillige organisationer på anden vis, for eksempel gennem deltagelse i rådgivende fora, kapacitetsopbygning, *outreach work*, etc. Alligevel er der en fare for, at flere foreninger vil føle sig ekskluderet fra samarbejde med kommunen eller byfornyelsen. Risikoen er, at en for stor eksklusion skaber en generel mistillid blandt de frivillige organisationer, som kan skabe et dårligt samarbejds-klima (Stoker et al, 2004).

4.4. Samarbejdsform i relation til områdetype

Med støtte i både casestudier og litteratur skitseres neden for en række mulige modeller for samarbejde med frivillige foreninger afhængigt af områdetype

- 1 *Sikring af lokalt ejerskab*: Områdefornyelse forfølger forbedring og løsning af lokale fysiske og sociale problemer med vante og forud beskrevne indsatser, men med udstrakt brug af lokale frivillige foreninger. Det kan være for at øge ressourcerne i indsatsen, og skabe et ejerskab til løsninger af problemerne. Mange kommuner forfølger strategien om at skabe lokalt ejerskab til områdefornyelse og er mindre optaget af, om det er borgere eller frivillige organisationer, der tager ejerskab. Det samme forhold afspejler sig i, at den internationale forskningslitteratur sjældent fokuserer på forskellen på at samarbejde med borgere eller med frivillige organisationer, men at det er civilsamfundets deltagelse i – og ejerskab til – områdefornyelsen, der er væsentlig. Samarbejdsformen vil her ofte bygge på deltagelse i arbejdsgrupper, projektgrupper, styregrupper mm. der etableres i forbindelse med områdefornyelse.
- 2 *Styrkelse af frivillige foreninger som lokal empowerment*: Områdefornyelse skal være med til at støtte lokale frivillige organisationer i deres indsats for at fremme lokalt iværksætteri og at man i området bliver i stand til lokalt at løse sociale problemer, uden at være afhængig af udefra kommende hjælp. Denne *empowerment* kan for eksempel indebære træning, *coaching* og oplæring i at stå på egne ben. Dette indebærer at områdefornyelse støtter opbygning af de frivillige organisationers sociale kapital i form af *bonding* kapital (for eksempel relationer til organisationerne og deres brugere), *bridging* kapital (styrker samspillet mellem organisationerne) og *linking* kapital (for eksempel at styrke relationerne til relevante kommunale forvaltninger). Eksempelvis oplever man i Haraldsgadeområdet i København, at det er en meget stor barriere for frivilligt arbejde, at de potentielle frivillige ikke kender til mulighederne for støtte i kommunen. Derfor er områdefornyelsen meget bevidst om at vejlede frivillige om, hvordan de kan søge hjælp i kommunen, som en måde at styrke den lokale frivillighed på.
- 3 *Fremme frivillighed i området*: Deltagelse i arbejdsgrupper i områdefornyelse kan ses som en øvelse i at arbejde frivilligt i lokalsamfundet, og kan føre til at der under og efter områdefornyelsen skabes en øget frivillighed i form af flere foreninger eller flere deltagere. Et eksempel på dette ses i Søndermarksområdet på Frederiksberg. Her var et af de mere innovative tiltag et samarbejde med *Supertanker*³, der placerede en græsbeklædt campingvogn på Nordens Plads – tæt på centeret. Intentionen var at skabe opmærksomhed omkring områdefornyelsens aktiviteter for de lokale beboere. For at tiltrække og fastholde beboernes interesse,

³ Supertanker var et projekt og forskningsnetværk, der også arbejder som konsulenter omkring at etablere kreative dialoger med borgere og lokal interessenter, se: <http://supertanker.info>

blev der tilbudt gratis frokost i biblioteket i Domus Vista. Dette initiativ førte til dannelse af Domus klubben, hvis medlemmer mødes omkring forskellige aktiviteter i nedlagte butikslokaler i Domus Vista Centeret. De frivillige afholder bl.a. et månedlig loppemarked, samt ugentlige aktiviteter som kortspil, syning, maleværksted og banko.

- 4 *Frivillighed som integration:* Områdefornyelse bruger frivillige organisationer til at skabe den integration der efterspørges i området; eksempelvis at områdefornyelse hjælper de socialt udsatte til at blive integreret i lokalsamfundet ved at deltage i frivilligt arbejde og foreningsarbejde. Her ligger udfordringen for områdefornyelse i at opdyrke den sociale kapital i form af *bonding*, dvs. styrke relationerne mellem de frivillige organisationer i området og de udsatte grupper, der kan ses som potentielle frivillige. Der er således planlæggere (Haraldsgade-kvarteret, København) der giver udtryk for, at deltagelse i frivilligt arbejde er vejen til integration for udsatte unge indvandrere, dvs. deltagelse i det lokale foreningsliv og i frivillige organisationer. Mange steder er det da også velkendt, at frivilligt ulønnet arbejde, for eksempel i forbindelse med områdefornyelsen, kan være vejen til et fast job. I Søndermarken, Frederiksberg, er der således kvinder der er kommet i arbejde som følge af at have deltaget som 'bydelsmødre'. I områdefornyelsen kan dette naturligvis fungere som principiel lokkemad for frivilligheden, men det skal afvejes mod den forventning der skabes om, at frivilligt arbejde automatisk fører til et lønnet job, hvilket det langt fra altid gør.
- 5 *Styrke de fysiske rammer for frivillighed:* Områdefornyelse kan vælge at fokusere på at forbedre de fysiske rammer for det samarbejde der allerede eksisterer mellem kommunen og de lokale frivillige. Områdefornyelse skal med andre ord ikke nødvendigvis se det som sin rolle at kortlægge og engagere de frivillige, men derimod at bidrage med ressourcer til at støtte en eventuel igangværende indsats. Både i Gedser og på Frederiksberg benyttes områdefornyelse sammen med andre instrumenter, bl.a. helhedsplaner, EU-programmer mm., og her kan det vise sig, at områdefornyelsens styrke er at kunne finansiere forbedringer af fysiske rammer for frivilligheden, som for eksempel i Søndermarkskvarteret, hvor områdefornyelsen har medfinansieret Kvarterhuset.
- 6 *Områdefornyelse som koordinator og eksperimentarium for samarbejde mellem kommune og frivillige:* Her skal områdefornyelse fungere som lokal koordinator mellem kommune og frivillige, dvs. tage de første skridt til at etablere et samarbejde mellem frivillige og kommune, altså et eksempel på at styrke *linking* social kapital. Det kunne både være en hjælp for de frivillige organisationer og for kommunen. Det kunne indebære at man i løbet af områdefornyelse udviklede og afprøvede nye løsninger indenfor serviceforsyning i samarbejde mellem kommune og frivillige, at man etablerede samarbejdsfora mellem virksomheder og lokale frivillige eller at man satsede på etablering af socialøkonomiske virksomheder, der både afhjælper lokale, sociale problemer og etablerer lønnede arbejdspladser i lokalområdet.
- 7 *Områdefornyelse som ramme for frivillige organisationers visioner for byudvikling generelt.* Der er flere eksempler på, at frivillige organisationer på den ene side har svært ved at se sig selv bidrage til områdefornyelse som den er beskrevet i kommunens plan, men på den anden side har ønsker og visioner for udvikling af kommunen, og forslag til konkrete projekter. Det kunne være kommunens ambition at samle de visioner som frivillige organisationer og foreninger måtte have for byen, og på dette grundlag formulere en områdefornyelse, der byggede på foreningernes deltagelse og bidrag. Den form for områdefornyelse foregår i de områder, hvor det er lokale ildsjæle og organisationer der driver byfornyelsen, for eksempel i flere af de mindre byer i Skive kommune.

I Glyngøre har der tidligere været benyttet en privatdrevet model, hvor en række lokale erhvervsledere fra Skive har sluttet sig sammen og har

lånt penge til udvikling af byen, som dels er viderelånt til kommunen, dels investeret i lægehus, apotek og skovbørnehave for at skabe gode rammer for bosætning. Det har medvirket til at gøre Glyngøre et attraktivt sted at bosætte sig for beboere såvel som virksomheder. Ligeledes findes der mere institutionaliserede modeller, hvor der for eksempel ned sættes et Byforum med kommunale politikere og lokale erhvervsfolk (som i Esbjerg), eller etableres et byudviklingsinteresseret erhvervsråd (som i Næstved), hvor det også er frivillighed baseret på et lokalt ejerskab, som er drivkraften i indsatsen.

Samspelet mellem byfornyelse og frivillige organisationer indebærer således mulighed for fordele der går begge veje: på den ene side benytter kommunen de ressourcer der ligger i det frivillige arbejde og på den anden side opnår de frivillige organisationer fordele ved at deltage i byfornyelsen. Der kan formentlig være flere muligheder end her beskrevet, ligesom muligheder kan være overlappende indenfor den enkelte områdefornyelse. Det er dog vigtigt at man gør sig klart, hvilke modeller man vil vælge at satse på. Det vil bero på den konkrete kontekst, men der kan kun satses på nogle få modeller, slet ikke på alle.

5. Strategiske muligheder som områdefornyelse giver for at fremme frivilligt arbejde i kommunen

5.1. Konklusioner og anbefalinger

Frivillige foreninger skal ind i mellem hjælpes lidt på vej og bør mødes med fleksibilitet fra kommunens side

Det kan være, at den frivillige forening mangler bestemte kompetencer eller viden, hvor kommunen kan træde til med professionel hjælp til at løse en konkret opgave. Ofte er det for kommunens embedsmænd blot en lille indsats, der skal til, men det bringer foreningen over en umiddelbar barriere, og derefter kan foreningen fortsætte udvikling og udførelse af de frivillige aktiviteter nu med bedre forudsætninger.

Også uden for social-, idræts- og kulturområdet, er det blevet mere almindeligt at frivillige foreninger overtager offentlige opgaver, for eksempel ren- og vedligeholdelsesopgaver i beboerforeninger og offentlige parker, pladser og lignende. Efter et par år, måske fire-fem år, vil det fra tid til anden ske, at den frivillige aktivitet daler eller ophører helt. Det kan skyldes, at de aktive for eksempel er flyttet, er blevet syge eller er kørt træt. Fremfor nu at lade en forfaldsproces starte, er det vigtigt at kommunen træder til i en kort overgangssituation, indtil nye hold af frivillige er rekrutteret og træder til. Det kan blive nødvendigt at kommunen hjælper med rekruttering af nye frivillige.

Områdefornyelse kan være en murbrækker for at udvide kommunens samarbejde med civilsamfundets organisationer og frivillige til nye områder og nye grupper af frivillige

Der har gennem længere tid været et omfattende samarbejde mellem mange kommuner og lokale foreninger om løsning af forskellige opgaver inden for det sociale serviceområde. Servicelovens § 18 angiver, at kommunalbestyrelsen skal samarbejde med frivillige sociale organisationer og foreninger. Hensigten er at styrke samspillet mellem kommunerne på den ene side og det frivillige sociale arbejde på den anden side. Det forventes, at et godt samarbejde vil gavne de borgere, der har brug for hjælp og støtte, og styrke forebyggende arbejde.

Områdefornyelse kan være en murbrækker for at udvide kommunens samarbejde med civilsamfundets organisationer og frivillige til nye områder og nye grupper af frivillige. Set fra nogle steder i den kommunale forvaltning er områdefornyelse særligt attraktiv, fordi "der er så mange penge i det," sammenlignet med, hvad man er vant til på for eksempel social- og integrationsområdet. Der er mange ressourcer, fordi der typisk foretages mange fysiske forbedringer i områdefornyelse, men der er også relativt mange ressourcer til processer og sociale aktiviteter.

Strategisk potentiale

I områdefornyelser bliver der ofte sat lighedstegn mellem borgerinddragelse og frivillighed. Frivillighed skal imidlertid ses som andet og mere end deltagelse i borgermøder og arbejdsgrupper i kommunens områdefornyelse. Ellers overser man det strategiske potentiale der er i, at rekruttere frivillige foreninger. Hvis de bliver rekrutteret målrettet, kan de bidrage med deres særlige styrker til at løse bestemte opgaver; ikke mindst efter, at områdefornyelsen er slut. Borgermøder fungerer ikke til det, fordi de henvender sig generelt til alle i et område, og er primært knyttet til den kommunale indsats.

Afgrænsende og brobyggende social kapital

Der kan i nogen grad være tale om at styrke et lokalsamfunds afgrænsende social kapital (*bonding*), når områdefornyelse arbejder med at styrke en bydels identitet. I "nedslidte byområder i mindre byer" og i "nyere boligområder med store sociale problemer" er det ofte ret entydigt at definere det område, der skal områdefornys. Her kan markedsføringsinitiativer (branding) og identitetsprocesser give mening, fordi det sker i samklang med herskende lokale opfattelser af lokalitet og identitet. I "nedslidte byområder i større byer" ses ofte, at der i forbindelse med områdefornyelse defineres bykvarterer, som ikke kan genfindes i historiske, administrative, lokale eller andre eksisterende områdeopfattelser. Effekt af branding- og identitetsprocesser er her usikker.

Udvikling af brobyggende social kapital (*bridging*) finder sted i nogle områdefornyelser, hvor der arbejdes med at etablere fora, hvor bydelens foreninger kan mødes for at lære hinanden at kende, udvikle samarbejde om fælles interesser og udveksle erfaringer med for eksempel håndtering af samarbejde med kommunens forvaltning.

Forbindende social kapital til lokale foreninger

De to social kapital-former afgrænsende (*bonding*) og brobyggende (*bridging*) social kapital diskuteres ofte i forbindelse med frivillighed og også i mange områdefornyelsesprojekter. International forskning peger på, at en tredje, komplementær form for social kapital, forbindende social kapital (*linking*) kan være lige så vigtig for et lokalområdes udvikling som de to første. Man kunne på mange måder argumentere for, at etablering af forbindende social kapital er selve meningen med områdefornyelse. I en afgrænset periode sætter kommunen med en områdefornyelse fokus på et bestemt byområde og etablerer ekstraordinært særlige forbindelser mellem bydelen og kommunens forvaltning. Embedsmændenes opgave inkluderer at formidle kontakter mellem byområdet og kommunens mange forvaltninger foruden til fonde og eksterne finansieringskilder, samarbejdspartnere, m.fl.

Mere forbindende social kapital er direkte til gavn for byområdet, når områdets frivillige foreninger og andre får flere magtfulde kontakter og allierede blandt beslutningstagere i omverdenen. Også indirekte kan forbindende social kapital gavne bydelen ved, at kommunernes forskellige forvaltninger og medarbejdere kommer til at kende bydelen og dens frivillige bedre, hvorved der kan udvikles et godt samspil med det offentlige systems sociale tilbud.

Skal områdefornyelse gøre en vedvarende forskel – udover forandringer og forbedringer i bydelens fysiske miljø – så skal relationer mellem bydel og beslutningstagere i omverdenen, forbindende social kapital, bygge på relationer til områdets lokale frivillige foreninger. Bæredygtige relationer opnås hverken, hvis det er den tidsbegrænsede områdefornyelse, der er forankringspunktet, eller hvis det alene er frivillige enkeltpersoner, der får flere kontakter i omverdenen.

Frivillighed og områdefornyelse med vægt på fysiske indsatser

Det ligger i områdefornyelsens natur, at der er et stærkt element af fysisk indsats i den; loven nævner blandt andet etablering og forbedring af torve og pladser, kulturelle og boligsociale lokaler, særlige trafikale foranstaltninger. Dertil kommer bygningsfornyelse i tilknytning til områdefornyelse. Derfor er områdefornyelse ofte placeret i kommunens tekniske forvaltning. Der findes frivillige foreninger, der beskæftiger sig med fysiske forhold, for eksempel lokalhistoriske foreninger og bevaringsforeninger, som arbejder for restaurering og bevaring af bestemte kulturpolitiske bygninger og miljøer. I forskningsprojektets case studier for eksempel vandtårn, lokomotivremise, middelalderkro, geologisk samling mv. I sådanne tilfælde kan der være mange berøringsflader mellem områdefornyelse og lokale foreninger. Men ofte er foreningernes interesser mere relateret til social- eller kultur- og fritidsforvaltningens domæne, og derfor er samarbejde på tværs af kommunens forvaltninger vigtigt.

Socialøkonomisk virksomhed

En strategisk mulighed for områdefornyelse er, at bruge projektperioden til at stimulere lokal fremvækst af såkaldte socialøkonomiske virksomheder. Det er virksomheder, der imødekommer en efterspørgsel efter visse typer (sociale, kulturelle) serviceydelser med en produktion, hvor socialt udsatte personer indgår i arbejdsstyrken. Der lægges eventuelt særligt vægt på lokal beskæftigelse. Fremfor en mere traditionel frivillig foreningsorganisering til opfyldelse af (lokale) velgørenhedsbehov mm. benyttes således en mere professionaliseret tilgang, typisk med en non-profit virksomhedsorganisering, hvor der ikke mindst lægges vægt på at generere og geninvestere indkomst. I den udstrækning det lykkes, at sælge ydelser og opretholde en vis omsætning og beskæftigelse, er disse socialøkonomiske virksomheder måske et godt supplement til mange frivillige foreninger. En svaghed er, at en socialøkonomisk virksomhed er afhængig af ydre forhold som efterspørgsel efter dens ydelser, mens drivkraften i en frivillig forening kommer indefra, fra medlemmernes interesse, interaktion og engagement.

Udøvelse af CSR, *corporate social responsibility*, er beslægtet med socialøkonomisk virksomhed, når for eksempel lokale virksomheders medarbejdere udfører frivilligt arbejde eller sponsorvirksomhed til støtte for områdets kulturelle, sociale, idrætslige eller andre aktiviteter. I områdefornyelse kan der være et stort potentiale for at opnå et socialt bæredygtigt "løft" af området, hvis der kan opnås alliancer eller aftaler mellem bydelens foreninger på den ene side og lokale private og offentlige virksomheder på den anden side.

5.2. Et strategisk perspektiv: kan områdefornyelse fungere som udviklingslaboratorium for nye frivilligheds- og samarbejdsformer?

De fleste steder i udlandet har man ikke en offentlig velfærdsstat af samme kvalitative og kvantitative omfang som i Danmark. I for eksempel angelsaksiske lande og kontinental-Europa er der tradition for, at mange af de opgaver, som i Danmark løses af stat og kommuner, varetages af civilsamfundet, det vil sige familien og frivillige foreninger, herunder kirken. Frivilligsektoren har i mange lande undergået en udvikling med professionalisering og markedsorientering. Socialt iværksætteri og organisationsudvikling har, i modsætning til flere andre lande, været overset på den politiske dagsorden i Danmark.

En socialøkonomisk virksomhed kan karakteriseres som privat eller kollektivt ejet virksomhed eller organisation, der arbejder for et samfundsmæssigt formål og geninvesterer en eventuel profit i overensstemmelse med formålet (MandagMorgen, 2010). Socialøkonomiske virksomheder bygger i stor udstrækning på frivillig arbejdskraft, eller på brug af arbejdskraft fra udsatte grupper, der ikke på normale vilkår eller i normale virksomheder kan udfylde en plads på arbejdsmarkedet. Ved at udvikle særlige kompetencer i en sådan virksomhed, kan virksomheden begå sig på markedsvilkår, således at man kan sælge et produkt eller en service på markedet, skabe arbejdspladser for udsatte grupper, gøre brug af frivillig arbejdskraft, levere en lokal service på en innovativ måde. Dette kan samtidig erstatte en offentlig service (for eksempel aktiveringstilbud for udsatte grupper) og kan bidrage med en særlig privat service for kunderne i virksomheden.

Finansieringen af virksomhedens aktiviteter kommer således typisk fra både velgørenhedsfonde, offentlig støtte, udbud af offentlige serviceopgaver mv. på den ene side, og markedsbaseret indtægt på den anden side. Hulgård og Andersen (2009) karakteriserer socialt entreprenørskab som virksomheder, der forfølger mange mål på en gang, der alle skal tilgodeses, og som derfor giver en høj grad af kompleksitet. De fire typiske målsætninger

er:

- Produktion og anvendelse af social kapital som en ressource til forbedring af levevilkårene for socialt udsatte grupper og lokalsamfund.
- Forbedring af socialt udsatte gruppers beskæftigelsessituation.
- Generere indkomst til virksomheden via markedet.
- Være fortalere for de socialt udsatte medarbejdere

Socialøkonomiske virksomheder befinder sig således i et krydsfelt mellem civilsamfund (frivillige), marked (private virksomheder) og offentlige organisationer.

Udfordringer for øget frivillighed og socialt iværksætteri

Særlige udfordringer for socialt iværksætteri i udsatte byområder er ifølge van den Berg et al (2004), at

- Personer fra udsatte byområder mangler ofte netværk, hvilket reducerer deres iværksætteraktiviteter.
- Der mangler rollemodeller i området, hvor rollemodellerne i stedet typisk er musikere, sportsstjerner eller i værste fald narkohandlere.
- Kulturelle forhindringer, idet udsatte boligområder ofte har mange etniske grupper, som har problemer i form af sprog, normer, og forståelse af offentlige institutioners rolle.
- Mangel på personlig motivation: Langtidsledige og inaktive personer har ofte et lavt motivations-niveau til at blive iværksætter.

Hertil kommer en række økonomiske og institutionelle barrierer. Mange velgørende organisationer og socialøkonomiske virksomheder er små, dækker mange forskellige områder, har ringe support, og har svært ved at skaffe adgang til kapital. Derfor er en primær udfordring at få kommunerne til at hjælpe med at skabe forbindelse (*linking social capital*) mellem områdebaseret økonomisk aktivitet og økonomisk udvikling i større skala (Carter 2004:167). Ofte ses socialøkonomisk virksomhed ikke som egentlige forretningsmuligheder i den finansielle verden. Og ofte mener socialøkonomisk virksomhed selv, at traditionelle former for erhvervsstøtte ikke er noget for dem, selvom deres problemer ligner andre små virksomheders. Der er forskellige muligheder for at udvikle støtte til social-økonomiske virksomheder (Potter 2004):

- Normalisere støtte: En indsats for at gøre erhvervsstøtte-institutioner opmærksomme på tilstedeværelsen af socialøkonomiske virksomheder, og opfordre dem til at målrette deres ydelser til de socialøkonomiske virksomheder.
- Tilpasse regulering og lovgivning, så barrierer for socialøkonomisk virksomhed fjernes. Det gælder både på nationalt plan og i kommunernes erhvervspolitiske praksis.
- Synliggøre og fremhæve socialøkonomiske virksomheder for deres potentiale og rolle for lokalsamfundet.
- Etablere netværk for sociale virksomheder til blandt andet udveksling af ideer og informationer, interessevaretagelse, lobbyvirksomhed.
- Udvikling af særlige finansieringsformer for socialøkonomiske virksomheder, for eksempel lån fra område-fonde, mikro-lån, gensidige garantiordninger.
- Målrette offentlige udbud til social-økonomiske virksomheder. Her skal man dog være opmærksom på ikke at etablere en niche, hvor de socialøkonomiske virksomheder undtages for konkurrence.

Mange af disse tiltag er noget som man kan arbejde med lokalt i en områdefornyelse, og dermed kan områdefornyelse agere bindeled mellem på den ene side de lokale institutioner i området og på den anden side kommunen og andre myndigheder.

Litteratur

- Agger, A. (2005) Demokrati og deltagelse. Et borgerperspektiv på kvarterløft. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Amin, A., Cameron, A. and Hudson, R. (2002) Placing the Social Economy. London: Routledge.
- Baldwin, G. (2011) Volunteer recruitment. In: Heyman, D. R. (Ed.), Nonprofit management 101: A complete and practical guide for leaders and professionals, pp. 533-550. San Fransisco: Jossey-Bass Books.
- Bekkers, R., and Wiepking, P. (2011) A literature review of empirical studies of philanthropy. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(5) 924-973.
- Børne og Kulturchefforeningen (2010) Guldets i nabolaget – om læring og fællesskab i lokalsamfundet. Odense: Børne og Kulturchefforeningen. [http://www.bkchefer.dk/uploads/File/9969_BKF_aars_web\(1\).pdf](http://www.bkchefer.dk/uploads/File/9969_BKF_aars_web(1).pdf), lokaliseret 1. august 2011.
- Boddy, M. and Parkinson, M. (2004) *City Matters. Competitiveness, cohesion and urban governance*. Bristol: Policy Press.
- Boye, T. (2006) Den frivillige nonprofit sektors samfundsøkonomiske og beskæftigelsesmæssige betydning i Danmark. Odense: Præsentation 14 september 2006. <http://www.frivillighed.dk/Webnodes/da/Addons/Publikationer/Frivillighedsunders%F8gelsen/Frivillighedsunders%F8gelsen++Afslutningskonferencen%2C+%2816483%29/Frivillig+sektor++%F8konomi+og+besk%2816485%29>, lokaliseret 1. august 2012.
- Carter, A. (2004) Social enterprises and urban rebuilding in Europe. In OECD (2004) *Entrepreneurship. A Catalyst for Urban Regeneration*. Paris: OECD Publishing
- Christiansen, F. (2012) Millioner til virksomheder med hjerte. *Politiken* 7. marts 2012
- Center for Civil Society Studies (2012) The Comparative Nonprofit Sector Project, CNP. Lokaliseret 1. august 2012 på <http://ccss.jhu.edu/research-projects/comparative-nonprofit-sector>.
- Center for frivilligt socialt arbejde (2011) Den frivillige sociale indsats. Årsrapport 2010.. København: Socialministeriet.
- Coleman, J. (1988) Social capital in the creation of of human capital. *American Journal of Sociology*, Vol. 94 (supplement), pp. 95-120
- Foord, J. and Ginsburg, N. (2004) Whose hidden assets? Inner-city potential for social cohesion and economic competitiveness. In Boddy, M. and Parkinson, M. (2004) *City Matters. Competitiveness, cohesion and urban governance*. Policy Press.
- Fridberg, T. (2008) Frivilligt arbejde og de unge. In B. Ibsen, T. P. Boje and T. Fridberg (Eds.), *Det frivillige Danmark* (pp. 65-77) Syddansk Universitetsforlag.
- Frivilligrådet (2010) Et stærkt velfærdsamfund skal skabes sammen med borgerne! Reformoplæg fra Frivilligrådet. http://www.frivilligraadet.dk/udgivelser/Rådets_udgivelser.asp, lokaliseret 1 august 2012
- Frostholm, Henrik og Majgaard, Klaus (2002) Ledelse af frivilligt socialt arbejde. *Offentlig Ledelse* nr. 2, 2002.
- Grayson (2004) *Entrepreneurship Advice, Training and Mentoring for Urban Renewal: Perspectives from the United Kingdom and Europe*. In OECD (2004)
- Habermann, U. (2001). *En postmoderne helgen?* Museum Tusulanum Press.

- Henriksen, L. S. og Rosdahl, D. (2008). Hvad forklarer forskellige typer frivilligt engagement? In B. Ibsen, T. P. Boje og T. Fridberg (Eds.), *Det frivillige Danmark* (pp. 39-63) Syddansk Universitetsforlag.
- Hulgård, L. og Andersen, L.L. (2009) *Socialt entreprenørskab i Danmark – status 2009*. CSE Publications, Center for Socialt Entreprenørskab, Roskilde Universitet
- Hulgård, L. og Bisballe, T. (2003) *Social kapital og governance*. In: Sehested, K. (2003) *Bypolitik mellem hierarki og netværk*.
- Ibsen, B. (2009) *Foreningslivets mangfoldighed*, in: Ibsen, B., Møller, J., Sørensen, I.L.J., Thusen, A.T. og Torpe, L (2009) *Foreningslivet i Danmark: Under udvikling eller afvikling?* Syddansk Universitet: Danish Institute of Rural Research and Development, IFUL Report 11/2009.
- Kendal, Stine Carsten og Christensen, Morten (2012) *Borgerofferet må dø*. Dagbladet Information 22. marts 2012
- Københavns kommune (2010) *Status på frivillighedsarbejdet i København oktober 2010*
- Koch-Nielsen, I., Fridberg, T., Rosdahl, D. og Henriksen, L. S. (2005). *Frivilligt arbejde: Den frivillige indsats i Danmark*. København: Socialforskningsinstituttet 05:20.
- Koch-Nielsen, I., Henriksen, L. S., Fridberg, T. og Rosdahl, D. (2004). *Frivilligt arbejde. I: Gundelach, P. (red.): Danskernes Særpræg*. København: Hans Reitzel.
- Lovbekendtgørelse 132 (2010) *Bekendtgørelse af lov om byfornyelse og udvikling af byer*. Socialministeriet 5. februar 2010.
- Lundgaard konsulenterne (2011) *Projekt kommunen og Civilsamfundet. En erfaringsopsamling fra 19 kommunale projekter*. København: Socialministeriet.
<http://www.sm.dk/data/Lists/Publikationer/Attachments/512/Projekt-kommune-og-civilsamfund.pdf>, lokaliseret 1. august 2012.
- MandagMorgen (2010) *Velfærdens iværksættere – en dansk strategi for social iværksætteri*. Mandag morgen A/S
- MandagMorgen (2011): *Guide til fremtidens velfærdsalliancer*. Mandag Morgen A/S
- O'Bróin, J.F. (2011) *Rum'lighed. Om at gøre en forskel i det bebyggede miljø*. København; Realdania
- Potter, J. (2004) *Entrepreneurship in distressed urban areas: Future policy directions*. In OECD (2004).
- Putnam, R.D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Realdania og Dansk Bygningsarv A/S. (2010). *Når lysten driver værket - byggeriets ildsjæle*. København: Realdania.
- Regeringen (2010) *National Civilsamfundsstrategi – en styrket inddragelse af civilsamfundet og frivillige organisationer i den sociale indsats*. København.
- Schmidt, L.H. (2011) *Sociale partnerskaber med virksomheder – idekatalog til innovative områdeindsatser*. Socialministeriet.
- Socialministeriet (2010) *Arbejdsgruppen om sammenhængende kommunale frivillighedspolitikker: Analyser og anbefalinger om samarbejde mellem kommuner, frivillige organisationer og erhvervslivet om løsninger af sociale udfordringer*.
- Socialministeriet (2011) *Vejledning om områdefornyelse – et redskab til kommunerne om hvordan man planlægger og gennemfører et områdefornyelsesprojekt*.
- Stoker, G.; Smith, G.; Maloney, W.; Young, S. (2004) *Voluntary organisations and the generation of social capital in city politics*. In Boddy, M. and Parkinson, M. (2004) *City Matters. Competitiveness, Cohesion and urban governance*. Policy Press.

- Szreter S, Woolcock A. (2004) Health by association? Social capital, social theory and the political economy of public health. *International Journal of Epidemiology*; Vol. 33:650-67.
- Tazan-Kok, T and Vranken, J (2011) *Handbook for Multilevel Governance in Europe. Analysing Participatory Instruments for and Integrated Urban Development*. European Urban Research Network.
- Thake, S. (2001) *Building communities, changing lives. The contribution of large, independent neighbourhood regeneration organisations*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Velfærdsministeriet (2007) *Kommunernes samarbejde med de frivillige sociale foreninger*
- N. Walzer and S. Cordes (2012) Innovative community change, *Community Development*, vol.43:1-2
- Wymer, W., Riecken, G. and Yavas, U. (1997). Determinants of volunteerism. *Journal of Nonprofit and Public Sector Marketing*, 4(4), 3-26.